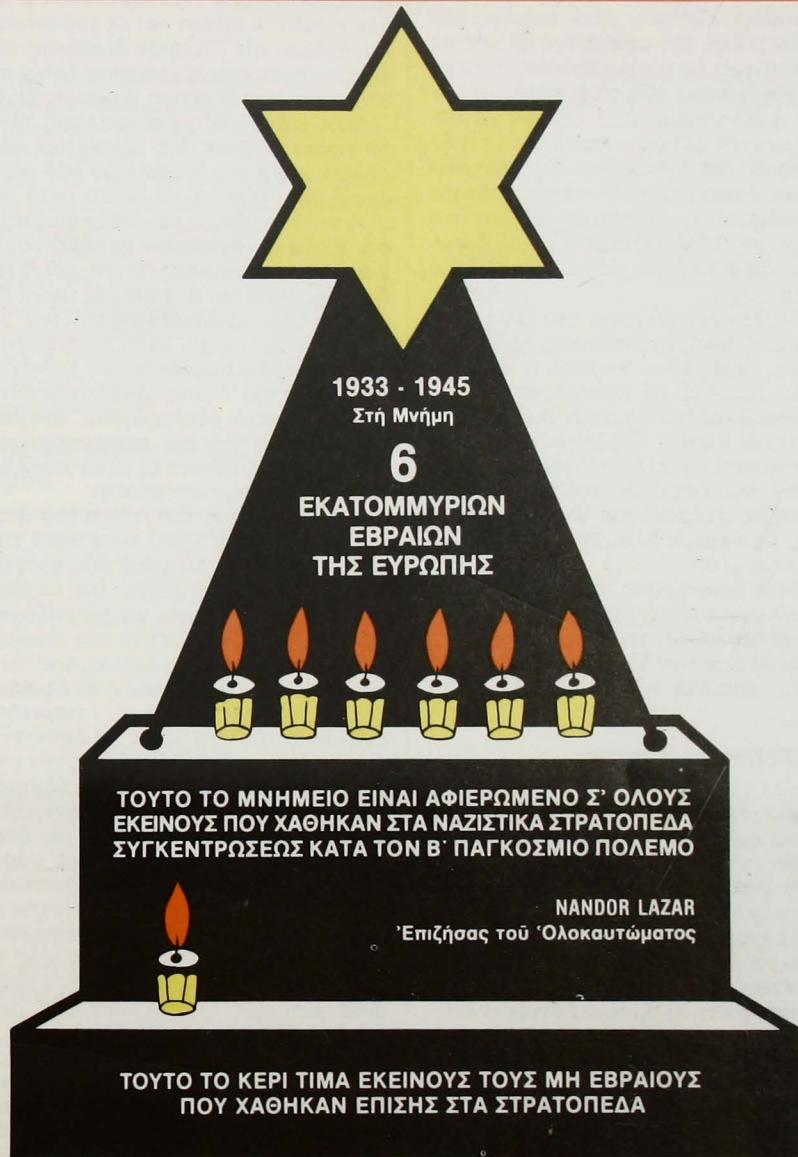

ΖΕΡΩΝΟΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

ΕΤΟΣ Θ' • ΑΡΙΘΜ. 86 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1986 • ΝΙΣΑΝ 5746

עליה לבנים ספרו ובניים לבניהם

«Διηγήθητε πρός τά τέκνα σας περί τούτου και τά τέκνα σας πρός τά τέκνα αυτῶν»
(Ιωάν., 1:3)

‘Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Αύγουστίνος ἀπαντᾶ σέ ἐπιστολή τοῦ Κ.Ι.Σ.

‘Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἐορδαίας κ. Αύγουστίνος ἀπαντᾶ σέ ἐπιστολή τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου.

Στὸ περιοδικό «Σπίθα», πού ἐκδίδει ἀπό δεκαετιῶν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Φλωρίνης κ. Αύγουστίνος, σέ κάποια ἔκδοσή του εἶχε ἐπικολληθεῖ κάποιο ἀπό τὰ συκοφαντικά ἀνώνυμα φυλλαδιάκια πού θέλουν νά παρουσιάζουν τὸν ψευδή συσχετισμό μεταξύ ‘Ιουδαϊσμοῦ καὶ Χιλιασμοῦ. Τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο, ἐπειδὴ γνωρίζει τὴν ἐντιμότητα τοῦ ἀνδρός, ἔκρινε καθῆκον του νά ἀπευθυνθεῖ σχετικά στὸν Ἐπίσκοπο Φλωρίνης. ‘Ο Μητροπολίτης μᾶς ἔστειλε τὴν ἐπιστολή, πού δημοσιεύεται παρακάτω, καὶ γιά τὴν ὁποία τὸν εὐχαριστοῦμε.

‘Οσον ἀφορᾶ τίς θεολογικές ἀπόψεις τοῦ Σεβασμιώτατου, πού περιέχονται σ’ αὐτῇ τὴν ἐπιστολή, θά θέλαμε νά παρατηρήσουμε ὅτι, ὅπως είναι γνωστό, ἡ ἀκρογωνιαία διαφορά μεταξύ τῶν δύο ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκειῶν — τοῦ ‘Ιουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ — βρίσκεται στὴν περὶ Ἰησοῦ ἀντίληψη. Ὡς ἐκ τούτου οἱ θεολογικές θέσεις τῶν θρησκειῶν μᾶς είναι δεδομένες· δὲν μεταβάλλονται. Ἐκείνο πού ἀσφαλῶς χρίζει βελτιώσεως, είναι οἱ διανθρώπινες σχέσεις. Καὶ τὸ σκοπό αὐτό, κατά τὴν ἄποψή μας, ὀφείλουμε ὅλοι νά τὸν ὑπηρετήσουμε μὲν κάθε τρόπο καὶ μέσο.

Τέλος, ὅπως προκύπτει ἐμμεσα ἀπό τὴν ἀπάντηση, οὐτε ὁ Μητροπολίτης κ. Αύγουστίνος, σεβόμενος τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ κύρος τοῦ ἀξιώματός του, δέχεται τὴν ψευδή κατηγορία περὶ συναφείας τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἱεροῦ ἀμάρτητου τοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ.

‘Η ἐπιστολή τοῦ Σεβασμιωτάτου:

«Ἐλάβομεν τὸ ἀπό 15 Ὁκτ. 1985 ὑμέτερον, ὑπ’ ἀριθμ. 1006 ἔγγραφον, διά τοῦ ὅποιου ἐκφράζετε πικρὸν παράπονον καθ’ ἡμῶν διά τὸ περιεχόμενον κάποιας διακηρύξεως, ἡ ὅποια ἔπεσεν εἰς χεῖρας σας, ἐπικεκολλημένη ἐπὶ τοῦ ὑπ’ ἀριθμ. 437 φύλου τῆς «Σπίθας», ὑμετέρου δημοσιογραφικοῦ ὄργανου. Θά ἔπρεπε νά σᾶς ἀπαντήσω ἀμέσως, ἀλλὰ διά λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως μου δὲν ἡδυνάμην νά ἀπαντήσω ἐνωρίτερον.

Ἐν πρώτοις οὐδεμίαν εὐθύνην φέρω διά τὴν ἀνωτέρω προκήρυξιν, τῆς ὅποιας τὸ περιεχόμενον ἀνονῶ. Δυστυχῶς, πολλοί, χωρὶς κάν νά μέ ἐρωτήσουν, συναποστέλλουν τὴν «Σπίθαν» μέ ίδικά τῶν δημοσιεύματα, τά ὅποια είναι ἀσχετά πρός τὸ περιεχόμενον τῆς «Σπίθας» καὶ ἐκδίδονται ἀνευ τῆς ἡμετέρας ἐγκρίσεως ἡ ἀδείας. Ἡμεῖς φέρομεν εὐθύνην προσωπικήν δι’ ὅσα γράφομεν καὶ κηρύγγομεν ἐπί μίαν περίπου 50ετίαν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος. Οἱ δέ πολυτηρίες ἀκροαταὶ καὶ ἀναγνῶσται μας

γνωρίζουν τί περὶ τοῦ ὑμετέρου ἔθνους λέγομεν καὶ γράφομεν. Θεωροῦμεν αὐτό, κατά τάς Γραφάς, ὡς τὸν περιούσιον λαόν, διά τοῦ ὅποιου ἀπεκαλύφθη ἐξ οὐρανοῦ ἡ θεία Ἀλήθεια καὶ ἐκ τοῦ ὅποιου προῆλθον μεγάλοι ἀνδρες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πατριάρχαι καὶ προφῆται, καὶ τὸ σπουδαιότερον Αὐτός ὁ Ἀρχηγός τῆς Χριστιανικῆς μας Πίστεως, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

‘Αλλ’ ὁ περιούσιος αὐτός λαός, τὸν ὅποιον πλειστάκις διέσωσεν ὁ Θεός διά θαυμάτων προκαλούντων κατάπληξιν, κατά τὴν διαδρομήν τῶν αἰώνων διέπραξε διάφορα ἀμαρτήματα, τὰ ὅποια μετά παρρησίας ἥλεγχον οἱ προφῆται. Τό δέ μεγιστὸν ἀμάρτημα καθ’ ἡμᾶς είναι ἡ Ἐκείνον, τὸν ὅποιον προεφήτευσαν οἱ προφῆται, ‘Ἄγιον καὶ Δίκαιον κατά πάντα, κρίναντες παρανόμως ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου οἱ πατέρες ὑμῶν ἐσταύρωσαν. Τοῦτο καὶ μεγάλαι προσωπικότητες τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ραββίνοι καὶ ἄλλοι, μετά ἐπισταμένην μελέτην δέν ἀρνοῦνται, ἀλλά ἀμερολήπτως κρίνοντες τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἄγιας Γραφῆς καὶ τῶν ἴστορικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια ἐξελίχθησαν, ἀναγνωρίζουν ὡς κορυφαίον ἀμάρτημα τοῦ περιουσίου τούτου λαοῦ, τὸν ὅποιον ἡ θεία Πρόνοια ἔξ οὖλων τῶν λαῶν ἔξελεξε δί’ ύψιστην ἐπὶ τῆς γῆς ἀποστολήν.

‘Ἡμεῖς κήρυκες τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὑμηταὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ὑμετέρου λαοῦ κατά τάς Γραφάς, μάζι μέ τούς προφῆτας τοῦ λαοῦ σας πονοῦμεν καὶ θρηνοῦμεν διά τὴν ἀδίκον καταδίκην τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ δέν παύομεν νά ἐκφράζωμεν τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ Ἰσραηλιτικός λαός, κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ ἀπόστολου Παύλου, θά ἔλθει καιρός, καθ’ ὃν θά πιστεύσει καὶ θ’ ἀναγνωρίσῃ τὸν Χριστόν, ἡ δέ ἐπιστροφή αὐτοῦ θά είναι ἔναρξις νέας μεγάλης καὶ ἴστορικῆς περιόδου διά τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὅπως ὄμιλούντες διά τὸν λαόν μας, περιούσιον καὶ αὐτὸν λαόν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τάς τέχνας, ἐγκωμιάζομεν τὰ προτερήματά του, οὕτω καὶ διά τὸν λαόν σας πράττομεν ἐν πνεύματι ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης. ‘Υβρεις ἐνάντιον τοῦ ἔθνους σας οὐδέποτε εἴπομεν. ‘Υπῆρχαμεν θεαταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ διωγμοῦ δὲν ὑπέστη ὁ λαός σας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατά τὴν ἀπασίας μνήμης περιόδον τῆς Κατοχῆς καὶ ἐκλαύσαμεν καὶ διεμαρτυρήθημεν ἐντόνως προφορικῶς τε καὶ γραπτῶς. Εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων μας λαμβάνετε ὡδε συνημμένως φωτοαντίγραφον δύο ἄρθρων μας, εἰς τὰ ὅποια διαυγῆς ἐκφράζομεν τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις μας.

Τάς σελίδας αὐτάς τῶν ἄρθρων μας ἔάν ἀναγνώσετε, θά διαπιστώσετε μέ ποιον πνεύμα ὄμιλω καὶ γράφω περὶ τοῦ ὑμετέρου λαοῦ, μακράν ὕβρεων καὶ φανατισμῶν.

Μετ’ ἐγκαρδίων εὐχῶν
‘Ο Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἐορδαίας
Αύγουστίνος

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

‘Αφίσσα τοῦ κ. Nandor Lazar, διασωθέντος ἀπό τό Ολοκαύτωμα καὶ κατοίκου, τά τελευταῖα 25 χρόνια, στό Νορφόλκ - Βιρτζίνια (ΗΠΑ).

‘Η αφίσσα διακρίνεται γιά τό συμφιλιωτικό πνεύμα πού μεταδίδει. Τά συνταρακτικά κείμενα τοῦ φερέτρου

καὶ τῶν κεριῶν ἀναφέρονται στό θρῆνο τοῦ ‘Ολοκαυτώματος καὶ στὴν ἀνυπολόγιστη ἀπώλεια ἔκατομμυρίων ἀθώων ἀνθρώπων. ‘Η αφίσσα κυκλοφορεῖ ὑπό τὴν αιγίδα τοῦ γερουσιαστοῦ τῆς Καλιφόρνιας κ. Tom Lantos.

Ιουδαιοχριστιανικός διάλογος

Τοῦ καθηγητοῦ κ. ΑΘ. Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗ

Οκαθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. **Αθανάσιος Π. Χαστούπης**, σέμενος του μέτι τίτλο: «Ιουδαιοχριστιανικός Διάλογος» (ἀνάτυπο ἀπό τὸ περιοδ. «Θεολογία», τόμος ΝΕ (1984), τεῦχος Α' σελ. 113.-148), ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀναδρομὴ καὶ παρουσίαση τοῦ Ιουδαιοχριστιανικοῦ διαλόγου, πού ἄρχισε ἀμέσως μετά τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τό ἀπόσπασμα πού ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ τά δύο πρῶτα (εἰσαγωγικά) κεφάλαια τῆς μελέτης τοῦ καθηγητοῦ κ. Αθ. Χαστούπη, ὅπου ἐπιχειρεῖται ἡ σκιαγράφηση τῶν πρὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου σχέσεων τῶν δύο θρησκειῶν καὶ τονίζεται ἡ ἀναγκαιότητα καὶ οἱ προϋποθέσεις γιά τῇ διεξαγωγῇ ἐνός διαλόγου καὶ σήμερα, πού οἱ συνθῆκες εἶναι προσφορότερες.

Α. Ό ιουδαιϊσμός ως ιστορική προϋπόθεσης τοῦ χριστιανισμοῦ

Υπό πᾶσαν αὐτοῦ μορφήν ὁ ιουδαιϊσμός ἔξαγγέλλει ἀνά τούς αἰώνες ὅτι ὁ κόσμος δέν εἶναι αὐθύπαρκτός οὐδὲ τὸ ἔσχατον δι' ἑαυτὸν μέτρον ἀλλά ἔχει δημιουργόν, προνοητήν καὶ κύριον τὸν ἑαυτὸν Σινᾶ ἀποκαλυφθέντα Θεόν τῆς διαθήκης, οὗ τὸ ἄγιον θέλημα ὀφείλει ἐν ὑποταγῇ νά ποιήῃ πᾶς ἀνθρώπος. Ἡ ἀλήθεια δ' αὕτη συνδέει τής συναγωγῆν πρὸς τήν χριστιανικήν ἐκκλησίαν καὶ τό ισλαμικόν τέμενος, ἀν καὶ ἐν μέν τῷ ιουδαιϊσμῷ φέρεται ὡς βάσις, ἐν δέ ταῖς ἐκ τούτου προελθουσαῖς θρησκείαις, τῷ χριστιανισμῷ καὶ τῶν ισλαμισμῶν, καθίσταται προϋπόθεσης.

Κατά τήν ιουδαιϊκήν πίστιν ὁ ἀνθρωπος δύναται ἐλευθέρως νά χωρηστή εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ θείου θελήματος, ἐνισχυμένος καὶ εὐοδούμενος ἀκολούθων ὑπό τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ποιῶν δέ τις τό θείον θέλημα συνεργεῖ εἰς προαγωγήν τῆς δικαιοισύνης, ἐμπέδωσιν τῆς εἰρήνης¹ καὶ διάνοιξιν ἐν γένει τῆς ὁδοῦ πρός ἐλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ό ιουδαιϊσμός, στερρώς ἔχομενος τῆς διαθήκης καὶ προσδοκῶν ἐπιμόνως τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐπιδίκωι μετά πάθους, οὐ ἐμφορεῖται καὶ πᾶς φιλελεύθερος ὀπάδος του², τήν ἐκπλήσσων τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολῆς του, νοούμενης ὡς κλήσεως παντός ἀνθρώπου πρός τόν ἐπί τοῦ Σινᾶ ἀποκαλυφθέντα Θεόν.³

Ἀποσκόπων δ' ὁ ιουδαιϊσμός εἰς τήν πρός τό Σινᾶ κλῆσιν, ἔξαγγέλλει διηγεών κήρυγμα ἐπιστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεόν, κήρυγμα δικαιοισύνης τοῦ Θεοῦ ἐπιδιωκομένης καὶ μαρτυρουμένης ἐν μέσω τῆς ἐνθάδε ἀδικίας, κήρυγμα προοριζόμενον διά τόν ἀποστατοῦντα ἀνθρωπον πάστος ἐποχῆς⁴. Κατά τήν ιουδαιϊκήν πίστιν ὁ ἐπιστρέφων ἀναδημοιουργεῖται. Τοῦτο δ' ἔχων κατά νοῦν χασίδ τις νοοδιδάσκαλος, οὐτώσι διετύπωσεν εἰς τούς μαθητάς του τήν περί ἐπιστροφῆς μεγάλην ἰδέαν τοῦ ιουδαιϊσμοῦ: «Ἡ μεγάλη ἐνοχή τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ἡ ἀμαρτία, ἢν ούτος διαπράττει, (καθόδον) ὁ πειρασμός εἶναι ισχυ-

1. Πρβ. Ἀβώθ 2, 8· «πολλή δικαιοισύνη, πολλή εἰρήνη...».

2. Πρβ. Walter Rathenau, «Ἐπιστολὴ πρός τινα ἀντισημίτην». Γνωρίζετε πρός τί ἔχομεν ἐλθεῖ εἰς τόν κόσμον; «Ινα καλέσωμεν πάντα ἀνθρωπον ἐμπροσθεῖν τοῦ Σινᾶ...».

3. H.J. Schoeps, *Judische Geisteswelt: Zeugnisse aus zwei Jahrtausenden*, Darmstadt und Genf 1953. Τοῦ αὐτοῦ, *Die grossen Religionsstifter und ihre Lehren*, Darmstadt 1954.

4. H.J. Schoeps, *Judischer Glaube in dieser Zeit*, Berlin 1932.

ρός καὶ ἡ δύναμις ὀλίγη. Ἡ μεγάλη ἐνοχή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό ὅτι ούτος ἀνά πᾶσαν στιγμὴν δύναται νά ἐπιστρέψει καὶ δέν ἐπιστρέψει».

Β. Αἱ μέχρι τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου σχέσεις ιουδαιϊσμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ

1. Αἱ μέχρι τῆς διαφωτίσεως σχέσεις

Παρά τήν ἐν διαφόροις χώραις συνύπαρξιν ιουδαίων καὶ χριστιανῶν ἐπί δεκαενέα ἑκάδας, δέν ἐλειψαν ἐκατέρωθεν προκατάληψις, ἐπιφυλακτικότης καὶ ἔχθρα⁵. «Ἐνεκά δέ τούτου δέν διεξήχθη μεταξύ τῶν διάλογος ἐλεύθερος καὶ ἀντικειμενικός πρό τῆς 18ης ἑκάδος, ἥτοι πρό τῶν χρόνων τῆς

5. H. J. Schoeps, *Israel und Christenheit: Judisch - christliches Religionsgespräch in neunzehn Jahrhunderten*, 1937, München 1961. Karl Barth, «Die Israelfrage», ἐν *Kirchliche Dogmatik*, II 2 (1942), σ. 215 - 336. *Die Evangelische Kirche in Deutschland und die Judenfrage: Ausgewählte Dokumente aus den Jahren des Kirchenkampfes*, Genf 1945. K. Thieme, *Kirche und Synagoge: Die ersten nachbiblischen Zeugnisse ihres Gegenseitens im Offenbarungs - verstandnis*, Olten 1945. R. Wilde, *The Treatment of the Jews in the Greek Christian writers of the first three centuries*, Washington 1945. B. Blumenkranz, *Die Judenpredigt Augustins: Ein Beitrag zur Geschichte der jüdisch - christlichen Beziehungen in den ersten Jahrhunderten*, Basel 1946. Heinrich Schmidt, *Die Judenfrage und die christliche Kirche in Deutschland*, Stuttgart 1947. K. K. Schmidt, *Die Judenfrage im Lichte der Kapitel 9 - 11 des Römer - briefes*, Zürich 1947. J. G. Parkes, *Judaism and Christianity*, London 1948. M. Simon, *Verus Israel: Etude sur les Relations entre Chrétiens et Juifs dans l'Empire Romain* (135 - 425), Paris 1948. W. D. Davies, *Paul and Rabbinic Judaism*, London 1949. J. Jozc, *The Jewish People and Jesus Christ*, London 1949. H. J. Schoeps, *Theologie und Geschichte des Judentumchristentums*, Tübingen 1949. A. Oepke, *Das neue Gottesvolk*, Gütersloh 1950. H. J. Tübingen 1950. S. G. F. Brandon, *The Fall of Jerusalem in the Christian Church*, London 1951. H. J. Schoeps, *Philosemitismus im Barock*, Tübingen 1952. Schalom ben - Chorin, *Die Antwort des Jona*, Hamburg 1953. Gregory Dix, *Jew and Greek in the primitive Church*, London 1953. W. Maurer, *Kirche und Synagoge: Motive und Formen der Auseinandersetzung der Kirche mit dem Judentum im Laufe der Geschichte*, Stuttgart 1953. L. Goppelt, *Christentum und Judentum im ersten und zweiten Jahrhundert*, Gütersloh 1954. Göte Hedenquist (ed.), *The Church and the Jewish People*, Edinburgh 1954. Gerhard Jasper, *Wandlungen im Judentum*, Stuttgart 1954. Jean - Paul Sartre, *Réflexions sur la question juive*, Paris 1954. H. J. Schoeps, *Faith and the Jewish Law Today: The Church and the Jewish People*, New York 1954. Τοῦ αὐτοῦ, *Möglichkeiten und Grenzen Judisch - christlicher Verständigung*, *Theologische Literaturzeitung* 2 (1954). H. J. Kraus, *Begegnung mit dem Judentum*, *Informationsblatt für die Gemeinden in den Niederdeutschen Lutherischen Landeskirchen*, Nr. 24/1955 (= *Studienbuch* 16, Hamburg 1963). D. Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, London 1956. O. S. Rankin, *Jewish Religious Polemic of early and later Centuries*, Edinburgh 1956. V. E. Hasler, *Gesetz und Evangelium in der alten Kirche bis Origenes*, Zürich 1958. Markus Barth, *Israel und die Kirche im Brief des Paulus an die Epheser*, München 1959. Jules Isaac, *Jesus et Israel*, Paris 1959. H. J. Schoeps, *Paulus: die Theologie des Apostels im Lichte der jüdischen Religionsgeschichte*, Tübingen 1959. B. Blumenkranz, *Juifs et Chrétiens dans le monde oriental* (430 - 1096), Paris 1960. J. G. Parkes, *The Foundations of Judaism and Christianity*, London 1960. H. J. Schoeps, *Grundlehren des jüdischen Glaubens*, *Textbuch zur deutschen systematischen Theologie*, Stuttgart 1961. W. P. Eckert / E. Feldman, *A. Church, Catholic*, ἐν E.J., τόμ. 5 (1972), σ. 536 - 546. J. W. Parkes / E. Feldman, *A. Protestant*, ἐν E.J., τόμ. 13 (1972), σ. 1247 - 1255.

'Ιουδαιοχριστιανικός διάλογος

διαφωτίσεως. Κατά τάς πρώτας έκ/δας ό μετα πάθους έπιδιωκόμενος έλεγχος τού ἀντίπαλου ἀπέβαινε μισαλλόδοξος πολεμική, ἐπιτείνουσα τήν διάστασιν καί ἀποκλειούσα ἀληθινήν, τοῦτ' αὐτό δι' ἀμφότερα τά μέρη ἐποικοδομητικήν, συνάντησιν. Κατά τούς μέσους χρόνους οὐδείς ἔκ τῆς πλευρᾶς τοῦ καί κατά κόσμον θριαμβεύοντος χριστιανισμοῦ ἡθέλησε σοβαρῶς νά χωρήσῃ εἰς διάλογον μετά τῶν ιουδαίων, καθόσον μάλιστα ὁ ἐν ἀδυναμίᾳ καί καταφρονήσει πολλή περιορισμός τούτων εἰς τό γεγέντος ἐπιστέπετο ὑπό τῶν χριστιανῶν ὡς θεία μωρία. "Ἀλλῶς τε ἡ περί υπάρχεως ἀντίληψης ιουδαίων καί χριστιανῶν ἐν τῷ σχολαστικῷ πνευματικῷ χώρῳ τῶν μέσων χρόνων ἐπέτρεπεν εἰς ἐκατέραν παράταξιν μόνον δικαιώσιν τῆς ιδίας καί ἀπόρριψιν τῆς ἄλλης θρησκείας.

2. Αι κατά τήν 18ην ἔκ/δα σχέσεις

Κατά τούς νέους δύμας χρόνους ἐδημιουργήθησαν προϋποθέσεις κατάλληλοι πρός ἀμοιβαίαν κατανόησιν ιουδαίων καί χριστιανῶν. Ή πρώτη συζήτησις διεξήκθη ἐπί τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς διαφωτίσεως, ὡς ἀνταί ἀφέωρων εἰς τήν θρησκείαν. Κατεδείχθη δ' ὅτι ὅτε οἱ ιουδαῖσμος καί ὁ χριστιανισμός δέν δικαιοῦνται λογικῶν ἐν τῇ ἀνά τούς αἰώνας συχνῆ ἀθετήσει τῶν ιδίων αὐτῶν πνευματικῶν ἀληθειῶν. "Από ιουδαϊκῆς πλευρᾶς ὁ Μωυσῆς Μένδελσον (1729 - 1786), παρότι προσήρμοζε τόν βίον του πρός τήν παράδοσιν, ὀλίγα ἔκρατει ἐκ τῆς ιουδαϊκῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας.⁶ Διό καί ὁ Σολωμῶν Σταινχάιμ (1789 - 1866), ὑπερβαλλόντως ἐπικίνων αὐτὸν, λέγει ὅτι διετήρησεν οὕτος μόνον «τύπους ἀνευ περιεχομένου, ἀρχαιοπρεπεῖς λατρευτικά συνηθείας, πρόσθετον κόμην καί πωγώνιον ιουδαίου». Ἀπό ιουδαϊκῆς ωσαύτως πλευρᾶς ὁ 'Ιακώβης 'Εμδεν (1697 - 1776) συνήγορος ὑπέρ ἀνέκιθρησκείας καί ἐθέωρει τόν ιουδαῖσμόν διαφοροποιούμενον ἐν τῇ ἔξελίξει του,⁷ ὥσπερ καί ὁ γερμανός ποιητής καί φιλόσοφος Γόττχολδ Λέσσινγκ (1729 - 1781) διέβλεπε μετ' οὐ πολὺ διαφοράν μεταδῆ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

3. Αι κατά τήν 19ην ἔκ/δα σχέσεις

Κατά τήν 19ην ἔκ/δα ἡ περαιτέρω πρόοδος τοῦ πολιτικοῦ καί θρησκευτικοῦ φιλελευθερισμοῦ συνετέλεσεν εἰς τήν ἀνάπτυξιν τῶν προϋποθέσεων ἀληθοῦς συναντήσεως. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι τοιαύτη συνάντησις δύναται νά πραγματοποιηθῇ μόνον ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἐλευθερίας, ἐν τῷ ὅπιού ἐπιτρέπεται εἰς πάντας τούς περὶ ἀληθείας διαλεγομένους νά παράσχουν τεκμήρια ταύτης ἀνεύ φόβου προσωπικῆς βλάβης ἢ ἔξ ἀρχῆς προσκρούσεως εἰς ἀνυπερβλήτους προκαταλήψεις τῆς ἀντίθετου πλευρᾶς. 'Η δ' ἔκσωθεν ἐλευθερία ἀναπτεροῖ τήν ἐσθίων, δι' ἡς ἕκανουται τις νά θέτῃ καί νά δέχηται ἐρωτήματα, νά ἀφορμάται ἐκ τῆς κατανόησεως τοῦ αἰτήματος τοῦ ἀλλου καί νά ἀποφέυγῃ ἀπροσδιόνυσον συμβιβασμόν τῆς ιδίας πεποιθήσεως πρός τήν ἐτέρων. Πρός ἐπιτυχῆ λοιπού διάλογον ἀπαιτεῖται αὐτοκυριαρχία, ἥτις καί συνιστάται μεγάλων, καθόσον ἡ φύσις καί τά δρια τοῦ διαλόγου συχνάκις παραγνωρίζονται καί ὑπό θιασωτῶν τούτου, ἀσυναισθήτως ἐνσαμενιζόντων εἰς γλώσσης ἀκράτειαν καί ἔγωπαθείας μονόλογον.

4. Ο κατ' Ιανουάριον τοῦ 1933 θρησκευτικός διάλογος μεταξύ Βούβερ καί Σμίδ

Τοιούτος διάλογος διεξάγεται περιστατικῶς ἀπό τῶν ἀρχῶν τῆς 20ῆς ἔκ/δος χάρις εἰς τήν ἀνάδειξιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ φιλελευθερισμοῦ, ὡν ἐστερήθησαν οἱ μέσοι χρόνοι. Είρησθω δ' ἐν παρόδῳ διτι συλλήβδην τά ἀγαθά ταῦτα, τόν ἀληθῆ διάλογον καί τήν ἐν γένει ἀνθρωπίνη εύημερίαν διασφαλίζει ἡ λελογισμένη χρῆσις τῆς ἐλευθερίας, δι' ἡς ἀποφέυγεται οὐ μόνον πᾶσα ἀχαλίνωτος ροπῆ ἀλλά καί αὐτή ἡ ἐπιστροφή εἰς πρωτόγονον βίον.

"Ἄξιος δ' ἐνταῦθα ιδίας μνείας τυγχάνει ὁ μεταξύ τοῦ Μαρτίνου Βούβερ καί τοῦ Καρόλου Σμίδ θρησκευτικός διάλογος, διεξαχθείς κατ' Ιανουάριον τοῦ 1933 ἐν τῷ ιουδαϊκῷ διδασκαλείω τῆς Στουτγάρδης κατά τήν τελευταίαν τῶν πρό του ναζι-

στικοῦ διωγμοῦ συναντήσεων ιουδαίων καί χριστιανῶν τῆς Γερμανίας⁸. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ Βούβερ κατέδειξε τήν ἐσωτερικήν σχέσιν τοῦ ιουδαϊσμοῦ πρός τόν χριστιανισμόν, ὁ ποστπριέζας πρός τοὺς ἄλλους ὅτι ἡ ἐμμονή εἰς τήν ιουδαϊκήν πίστιν ἐγγυάται τήν τήρησιν τῆς μετά τοῦ Θεοῦ διαθήκης· ὅτι τά ερείπια, οἱ λίθοι καί ἡ τέφρα παρέχουν μέν ἀμυδράν εἰκόνα ἀλεπαπλήκου καταστροφῆς, ἀλλά καί μαρτυροῦν ιστορικῶς τήν εἰς τό Σινά ἀγουσαν δόδυν· καί ὅτι καί διά καταστροφῆς δέν ἀφίνεται ἡ πρός τό Σινά δόδυν οὐδὲ ἀθετεῖται ἡ διαθήκη.

"Ἐπέρανε δ' ὁ Βούβερ τόν λόγον του οὕτω· "Κατά τόν Κάρο Λούδβικο Σμίδτ, ἐάν ἡ ἐκκλησία ἡτο χριστιανικάτερα, ἐάν οι χριστιανοί ἔξεπλήρων περισσότερα καί δέν ἡριζον πρός ἀλλήλους, θά ἐπήρχετο μεταξύ αὐτῶν καί ήμων ὀξυτέρα διάστασις. Κατ' ἔμ, ἐάν ὁ ιουδαϊσμός καθίστατο πάλιν Ἰσραὴλ καί, ἀποβαλλομένου τοῦ προσωπείου, ἐνεφανίζετο τό iερόν πρόσωπον, θά ὑπῆρχεν Ἰσραήλ ἀμείωτος διαχωρισμός ἀλλ' οὐχί ὀξυτέρα διάστασις· τουναντίον δλως διάφορόν τι, ἀχρι τοῦ νῦν ἀνέκ. Φραστον".

"Ἐντευθεν καταφαίνεται ὅτι πρός ἀληθῆ συνάντησιν ἀπαιτεῖται βίωσις τῶν αἰώνιων ἀληθειῶν τῆς πρεσβευομένης θρησκείας. Τοιαύτη βίωσις, ἀποβάνουσα εἰς πίστιν ζωσαν, ύπομενει ἀγογγύστως τάς δοκιμασίας καί ἀποφεύγει τόν εἰς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀσυναισθήτης ἐναντιούμενον φανατισμόν. Ἡ ιουδαϊκή πίστις γνωρίζει ἀμφότερα ταῦτα, ὡς χαρακτηριστικῶς μαρτυροῦν δύο χωρία.

"Τούτων τό πρώτον ἀπαντᾶ ἐν τῷ Ταλμούδ καί ἀφορᾶ εἰς τήν τάς δοκιμασίας ὑπόμενουσαν ιουδαϊκήν πίστιν. "Ἐχει δέ οὕτω· "Πρός τόν προσήλυτον, ὅστις ἐν τῷ αἰώνιῳ τούτῳ ἔρχεται ἵνα γίνει δεκτός ἐν τῷ ιουδαϊσμῷ, λέγει τις· "Τί ἔχεις ἵδει παρ' ἡμῖν, ώστε νά θέλης νά προσχωρήσῃς εἰς αὐτόν; Δέν γνωρίζεις λοιπόν ὅτι ἐν τή ἐποχή ταύτη οἱ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ταλαιπωρούνται, ἀπωθοῦται, ἐκτινάσσονται (καὶ) περιάγονται; (Δέν γνωρίζεις) ὅτι δεινά ἐπήλθον ἐπ' αὐτούς"; ". Εάν ἐκείνος εἴπη "γνωρίζα καί οὐκ είμι ἄξιος" γίνεται ἀμέσως δεκτός".⁹

"Τό δεύτερον χωρίον ἀπαντᾶ ἐν τῷ Μίδράς καί ἀφορᾶ εἰς τήν δικαιώσιν τῶν πέρα τοῦ ιουδαϊσμοῦ εύαρεστησάντων τῷ Θεῷ ὀνθρώπων. "Ἐχει δέ οὕτως· "Ο 'Αγιος, ἐστω εύλογητός, οὐδὲν πλάσμα θεωρεῖ ἀνάξιον, ἀλλά δέχεται πάντα. Αἱ πύλαι είναι ἀνοικταί κατά πάσαν ὡραν, καί ὅστις ἐπιζητεῖ νά φθαστε ἐντός, φθάνει. Καί οὕτω λέγει 'Ἐκείνος ('Ησ. 26,2)' ··'Ανοίξατε τάς πύλας, ώστε νά εἰσέλθῃ θέντος δίκαιον (έβρ. γώ τασδίκη), τηροῦν πιστότητα'. "Ἐνταῦθα δέν λέγεται ώστε νά εἰσέλθουν ιερείς (ῆ) ώστε νά εἰσέλθουν λευταί (ῆ) ώστε νά εἰσέλθουν ισραηλῖται· ἀλλά λέγεται ώστε νά εἰσέλθῃ τι γώ τασδίκη".¹⁰

"Η περί δικαιώσισας τῶν καί πέρα τοῦ ιουδαϊσμοῦ εύαρεστησάντων τῷ Θεῷ ἰδέα ἀνέδειξηθῇ μετά διχωγνωμίαν, μαρτυρούμενην οὕτως· 'Ο ραββί 'Ελιέζερ είπεν· "ἐθνικοί δέν θά μετάσχουν τῆς μελλούσας ζωῆς, ὡς (ἐν τή Γραφῇ) λέγεται (Ψαλμ. 9, 17). Οι ἀσεβεῖς θά ἐπιστρέψουν εἰς τόν ἄδην, πάντα τά έθνη τά ἐπιλαθούμενα τοῦ Θεοῦ· τό Θεοῦ· τό ὅστις ἀσεβεῖς ἀφορᾶ εἰς τούς κακούς ἐν τῷ Ἰσραὴλ". 'Ο ραββί 'Ιησοῦς είπε πρός αὐτόν· "'Εάν ὁ στίχος ἐλεγεν οι ἀσεβεῖς θά ἐπιστρέψουν εἰς τόν ἄδην (καὶ) πάντα τά έθνη καί ἐτελεύτα ἔκει, θά συνεφώνουν μετά σου. 'Εφ' οἶσον δόμως τοῦ κείμενον ἔχει προσέτι τά ἐπιλαθανόμενα τοῦ θεοῦ, ίδιον πρέπει νά υπάρχουν ἐν τοῖς έθνεσι δίκαιοι, οἵτινες θά μετάσχουν τῆς μελλούσας ζωῆς"'.¹¹

"Ἡ γνώμη τοῦ ραββί Ιησοῦ, ἐπικρατήσασα ἐφεξῆς, κατέστη, ὡς μάλιστα διετυπώθη ύπο τοῦ Μαΐμονίδου, ἐπίσημος ιουδαϊκή διδασκαλία· 'Οι δίκαιοι πάντων τῶν έθνων μετέχουν τής μελλούσας ζωῆς'.

6. B.L. M. Margolis / A. Max, *A History of the Jewish People*, Philadelphia 1945, σ. 598 ἔξ.

7. B.L. 'Επιστολήν του πρός τήν ἐτει 1757 συνελθούσαν σύνοδον τῶν τεσσάρων χωρῶν.

8. B.L. H.J. Schoeps, *Israel und Christenheit*, σελ. 169 ἔξ.

9. Γιεβαμώθ 47a.

10. 'Εξ, ραββά 19. Σιφρά εἰς Λευΐτ. 18, 5.

11. Τωσεφτά, Σανχεδρίν 13, 2.

Οι Έβραϊοι στήν Αντίσταση

ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

“Ένας Έβραϊος στήν Πάτρα ἀδειάζει τίς φυλακές ’Αρόης καί Μαργαρίτη

Τοῦ ΜΑΝΟΥΕΛ ΡΟΥΣΣΩ, από τίς Σέρρες

Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ (δημοσιευμένο ἀναλλοίωτο στή γλώσσα τοῦ πρωτότυπου) ἀνήκει στὸν ὁμόθρησκο Μανούελ Ρουσσώ (κατοχικό όνομα: Μανώλης Ρούσσος) ἀπό τίς Σέρρες. Ο Ρουσσώ ζει σήμερα στή Γαλλία. Τό κείμενο ἀποτελεῖ μιά πραγματική περιγραφή τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συγγραφέα στή διάρκεια τῆς Κατοχῆς καί ή ἀνακοίνωσή του ὅφειλεται στόν κ. Βακαλόπουλο.

Hταν ἡ ἐποχή πού, σάν νέος, είχα κι ἐγώ ἔνα φλογερό αἰσθημα γιά τήν “Ἐφη, πού ἀργότερα ἔγινε Παλόμπα, ἀσπασθεῖσα τήν Έβραική «Θρησκεία». Αὐτή ἡ δέσμευση ἥρχισε τό 1942, ἐκείνη τήν ἐποχή πού ὅλοι εἰχαμε στερηθεῖ τήν ἐλευθερία. Δέν ύπηρχε ἀκόμη θέμα διώγμοῦ τῶν Έβραιών. Ζούσαν ἀκόμη οι γονεῖς μου στάς Σέρρας, χωρίς βέβαια νά μπορούμε νά ἐπικοινωνήσουμε μαζί.

‘Η σύλληψίς μου...

Mέ τήν διπισθιχώρηση ἀπό τήν ’Αλ-βανία, ὁ ἀδελφός μου ’Ισαάκ πῆρε τήν κατεύθυνση γιά τάς Σέρρας καί ἀργότερον τά κατάφερε κατορθώνοντας νά φύγει ἀπό τόν βουλγαρικόν ζυγόν νά ἐλθει πρός συνάντησιν μου στήν ’Αθήνα, ὅπου είχα καταλήξει μέ τήν σειρά μου, μετά τήν διάλυσιν τῆς μονάδος μου στό Τατόι, δεδομένου ὅτι ημουν φωτογράφος εἰς τήν Ελληνικήν Αεροπορίαν.

Τό αἰσθημά μας μέ τήν “Ἐφη είχε προχωρήσει ἀρκετά, ὥστε νά μή μπορεῖ νά χωρίσεις ὁ ένας ἀπό τόν ἄλλον. ”Εμενα τότε σέ μιά σοφίτα στήν ὅδο ’Αλκαμένους 3. ’Ηταν

ἡ ἐρωτική μας φωλιά. Κατά καλήν μου τύχην, είχα γείτονα τόν ιατρὸν Θαλασσινόν κι ἐκεῖνον ἀπό τάς Σέρρας, τόν ὄποιον θεωροῦσα σάν πατέρα μου. Μοῦ ἔδειχνε μεγάλη στοργή κι ἀγάπη. Μαζί με ἄλλους φίλους ἀποφασίσαμε νά ἐπισημοποιήσουμε τήν σχέσιν μέ τήν “Ἐφη καί μαζευτήκαμε δόλοι μαζί σέ μιά ταβέρνα τῆς ὁδοῦ ’Ηπείρου. Είχαν ἀρχίσει, βέβαια, ἐκείνη τήν ἐποχή μεγάλες κινήσεις: ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, Ζέρβας καί διάφορες μεμονωμένες ἀντιστασιακές ὄργανωσεις, ὅπου δέν ἥθελα ποτέ ν’ ἀναμιχθῶ, χωρίς νά ἐπικρίνω η νά κατακρίνω τίς πράξεις των.

Ξαφνικά μπαίνουν μέσα στήν ταβέρνα οι ’Ιταλοί καί τούς μόνους πού συλλάβεναν ἡταν τόν ἀδελφό μου κι ἐμένα. Χειροπέδες στά χέρια, μᾶς ἐκλεισαν στάς φυλακής Καλλιθέας. Ἡ ἀμοιρή ἡ “Ἐφη ἔξεπλάγη καί ρωτοῦσε τούς φίλους μου: μά τί κάνανε καί τούς συλλάβανε; »Χαθήκανε τά παιδιά, τής εἶπαν, «τούς χάσαμε διότι είναι ‘Ἐβραῖοι’. Μά τί θέλει νά πει ‘Ἐβραῖος καί τί σημασία ἔχει ἃν είναι ‘Ἐβραῖοι’.. Ξαναρώτησε. Τό ἀποτέλεσμα ἡταν πώς βρεθήκαμε καί οί δύο κλεισμένοι στή φυλακή. Βέβαια, πρίν μᾶς ὅδηγήσουν στάς φυλακάς κάνανε ἐξωνυχιστική σρευνα στή σοφίτα μου, ὅπου βρήκαν διαφορετικά δίκωχα πηλικια “Αγγλών, διότι πρός τό τέλος τῶν ἐπιχειρήσεων μέ είχαν προσκολλήσει στίς ἀγγλικές μονάδες καθώς γνώριζα τή γλώσσα των. Μεταξύ αὐτῶν ὑπῆρχαν “Αγγλοι διαφόρων καταγωγῶν ἀπό τήν Κοινοπολιτεία κι ἀπό τήν κάθε μονάδα ἐπαιρνα ἓνα δίκωχο ὡς ἐνθύμιον. ”Ολα αὐτά τά βρήκαν στή σοφίτα μου, πράγμα τό ὄποιο ἐνίσχυσε τίς ύπόνοιές των περί κατασκοπείας κι ἐτοι μᾶς παραδώσανε στήν ὑπηρεσία τῆς μαζικής ἀν-

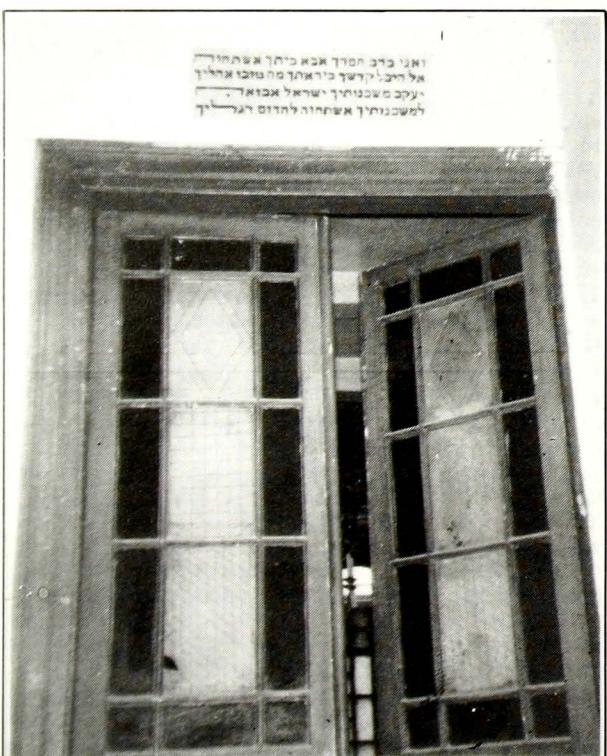
Οι Ἑβραῖοι στήν Ἀντίσταση

τικατασκοπείας (C.S.) Contro Spionaggio και είμεθα κρατούμενοι στήν διάθεση τῶν τριών κατακτητῶν τῆς Έλλάδος.

Στίς φυλακές τῆς Καλλιθέας

Σένα μεγάλο δωμάτιο ζούσαμε δεκατρία άτομα (άριθμ. δωματίου 13). "Ολοι οι άλλοι συγκρατούμενοι παίζανε κάποιο σημαντικό ρόλο στήν κοινωνία. Οι έφοπλισταί **Μαρῆς Εμπειρίκος**, ο **Άμπατιέλλος**, ο **Ντάβαρης**, ο **Φώσκολος**, ο **Εισαγγελέυς Βενιζέλος**, ο **Πρόεδρος Εφετῶν Κορίδης**, ο **Αχιλλέας Κύρου τῆς Εστίας** και ο **Αβραμίδης** (Κυβερνήτης τῶν Σχολικῶν Πλοίων, είχε τόν Βασιλεία Κωνσταντίνο μαθητή, στοις μοῦ ἔκανε ἐκπλήξην ὅταν ἡλθα στήν Νίκαια Γαλλίας, ὅπου ἐνκαταστάθηκα μετέπειτα).

Ένας "Αγγλος λοχαγός Atkins ήταν σ' ένα άπομονωτήριον και κατά τύχην μ' αφσαν και τόν πλησίασα. Έπωφελήθη και μου είπε: «Οταν θά έλθει ή μνηστή σου που μᾶς φέρνει κάθε μέρα φαγητό» — έρχοταν κάθε μέρα με τά πόδια άπο τήν Ζωοδόχου Πηγῆς 108 — «ἄν μπορεῖ νά έλθει εις έπαφή μέ κάποιον άπο τό Κολωνάκι». Τότε, χωρίς νά τό ξέρει, μέσω τής "Εφης έγινε σύνδεσμος, τού έφερνε μηνύματα κάθε μέρα. Τά τοπιθετούσε μέσα σ' ένα σωληνάκι άπο πέτρες άναπτήρων, έβγαζε τό κουκούτι άπο ένα δαμάσκηνο τοποθετώντας τό σωληνάκι στή θέση του. Κατόπιν τό κείμενο τό βαζα σ' ένα τσιγάρο και πλησιάζοντας τό κελί του, τοῦ δίνα δήθεν νά τελειώσει τό τσιγάρο μου.

‘Η εισόδος της Ιαραηλιτικής Συναγωγής Πατρών, που σήμερα δέν ύφισταται πιά.

Στό στρατόπεδο Ἀρόης Πατρῶν

Δυστυχῶς, κόπηκε αὐτή ἡ ἐνέργεια, διότι αἰφνιδίως μᾶς πῆραν καὶ μᾶς μετέφεραν εἰς τὸ Στρατόπεδον Συγκεντρώσεως Ἀρόης Πατρῶν, τό ὅποιον ἦτο ἔνα μεγάλο Σχολεῖο. Ἀποτελεῖτο ἀπό τό ίσόγειον, μεσαῖον καὶ τό ἄνω πάτωμα. Στό ἄνω κρατοῦσαν γυναίκες καὶ παιδιά. Στό μεσαῖο νέους καὶ στό ίσόγειον τούς γέρους καὶ ἄρρωστους.

Πρό της συλλήψεώς μου έξασκούσα τό επάγγελμα έμπορίου ώρολογίων. Οι Ἰταλοί είχανε κάτι θαυμάσια ρολόγια και μέ ρωτούσαν ποιά ήταν ή άξια τῶν ώρολογίων των, προφανῶς διά νά τα πωλήσουν στήν Πάτρα κι ετσι μᾶς έδιδετο ή εύκαιρια νά μιλάμε τήν γλώσσαν των.

Δέν άφησα τον έαυτόν μου άτημέλητον. Ντυνόμουν κανονικά καί ήμουν πάντα σοβαρός, πράγμα τό όποιον έ-πέσυρε τήν προσοχήν των υπευθύνων. Μιλούσα πολύ καλά τά ιταλικά καί αισθανόμουν λίγο πιο άνετα έπειδή μου μιλούσαν μέ ανάπτυξην συζητήσεων. Δέν έπαισα σόμως νά παραμένω στή διάθεση τής άντικατασκοπείας. Ό στρατοπεδάρχης ονόμαζέτο *Giovanni Tassinari*, άπο τό Affiggo di Fabrano τής Άνκωνας: «Κράτησε», μοῦ είπε, «στή μνήμη μου τή διευθύνση μου, ίσως μιά μέρα νά συναντηθούμε», καί ο καιρός κυλούσε μέ τήν άβεβαιότητα που έ-πικρατούσε σ' όλους...

΄Η΄ Εφη άκολουθούσε την πορεία των κινήσεών μου και νά΄ την στήν Πάτρα καί ώς έκ θαύματος την άφήνανε κι έμπαινε στό στρατόπεδο. Μάς άφήνανε μόνους μας στό Γραφείο του Διοικητού, ήθελε πάντα νά΄ ναι ύπο την σκιά μου, σκεπτόμενη ίσως πώς είμεθα καμένοι...΄ Ήταν για μάς μιά παρηγοριά. Τήν είχανε συστήσει σέ κάποιον βιομήχανο **Θεόδωρον** **Ασημακόπουλον**, τό έργοστάσιόν του ήταν στού Χαροκόπου στήν Αθήνα (ό ΓΛΑΡΟΣ). Διευθυντής ήταν ό **Παναγιώτης Ασημακόπουλος**, άνηψιός του Θοδωρῆ. Όταν ή΄ Εφη έξιστόρησε τόν καημό της καί τήν λεπτοτάτην θέσιν πού βρισκόμουν, τήν βοήθησαν σά κάθε διάβημά της, έγνωριζε δέ τόν **Ιταλόν Πρόξενον Πατρών Ρόσσι**, γι΄ αύτό τήν διευκόλυναν νά΄ μ' έπισκεπτεται εις τό στρατόπεδον.

"Εβλεπα κάτι κινήσεις ξέω άπό τα συρματοπλέγματα άπό πολίτας. Δέν μπορούσα νά καταλάβω τι γινόταν. Ακριβώς άπ' ξέω είχε ένα καφενεδάκι και τακτικά έβλεπα άπό μακριά κάποιον μ' ένα ψάθινο καπέλο. Μιά μέρα ό Ιταλός νοσοκόμος μοῦ λέγει: «Αὔριο νά δηλώσεις άσθενεια γιά νά μπορέσεις ν' άνεβεις έπανω στό άναρωτήριο και νά μιλήσεις μέ μιά κοπέλα κόρη ένός συνταγματάρχου «Ελληνα». «Έκανα άπως μοῦ είπε ο νοσοκόμος και έπιφυλακτικά μιλήσα μαζί της, ή όποια μοῦ λέγει: «Κάποιος Ιταλός θά σ' έφοδιάσει μέ ιταλική στολή και τό βράδι θά ξανάρθει ό κύριος μέ τό ψαθάκι και θά φύγουμε μαζί!». Της συνέστησα νά καθίσει ήσυχα και θί δέν άνηκω σέ καμιά άργανωση ώστε ό κύριος μέ τό ψαθάκι νά έρχοτανε γιά μένα... άμεσως είδοποίησα τόν νοσοκόμο Luiggi νά καθίσει φρόνιμα μήν τυχών έπρόκειτο γιά κάποια πλεκτάνη. Έξεπλάγην όταν τήν έπομένη άφισανε έλευθερη τήν κοπέλα, πράγμα πού ένίσχυσε τίς ίπουφίες μου. Πώς τό ακέφτηκα νά μην κάνω καμιά τοέλα...

Στήν Πάτρα ήταν κάποιος ἀρτοποιός **Γεώργιος Πετρόπουλος**, ό όποιος ἔρχόταν κάθε Κυριακή καὶ μοῦ ὑφέρεν γλυκά. Είχα υπόψη μου δτι πρίν καταληφθεῖ ἀπό τούς Ἰταλούς, ὑπῆρχαν κάπου 12.000 Ἰταλοί καὶ οἱ Πατρινοί κατά τό πλείστον μιλούσαν δλοι Ἰταλικά. Ή πα-

Οι Έβραιοι στήν 'Αντίσταση

Όμάδα άνταρτών. Διακρίνονται οι Έβραιοι της Θεσσαλονίκης Σαμπετάϊ Βαρσάνο (1), τό ζεῦγος Φάνη (2), Λεών Ματαλόν (3), Ματίλδη Μασαράνο — γνωστή μέ τό ψευδώνυμο «Κατίνα» (4), καί ο Μάρκο Καράσσο (5). Ό τελευταίος σκοτώθηκε ὄργοτερα σέ μάχη ἔξω ἀπό τήν "Εδεσσα".

ρουσία τοῦ Πετρόπουλου· μοῦ φαινόταν ὑποπτη, ἀλλά ποτέ δέν ἔβγαλα λέξη ἀπό τό στόμα μου (ἄν καὶ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ύστέρων ὅτι ἡταν ἐντάξει) καὶ καθώς καὶ μιά κοπέλα ἐρχότανε καὶ ἥθελε πάντα νά μοῦ μιλήσει, δέν εἶχα καταλάβει τί μαγειρέυετο καὶ ἀπέφευγα τάς ἐπαφάς. Δέν ἀποκλείεται νά 'ταν καὶ δάκτυλο τῶν Ἰταλῶν. Ὁνομάζετο **Μαρία Μετζελοπούλου** (ή ὅποια ἔξετελέσθη ἀπό τούς Γερμανούς λίγες μέρες πρό τῆς λήξεως τοῦ πολέμου).

Τόν Σεπτέμβριον 1943 συνθηκολόγησε ἡ Ἰταλία καὶ γινόταν στήν Πάτρα πανηγύρι. Ἡ καταγωγή τῶν περισσοτέρων Ἰταλῶν τῶν Πατρών ἦτο ἡ Σικελία καὶ φωνάζοντας Sicilia, Sicilia, πηδάγανε ἀπό χαρά νομίζοντας ὅτι θά γυρνοῦσαν στά σπίτια τους. Ὁ στρατοπεδάρχης μοῦ ἐπιβεβαίωσε τό γεγονός. Ἀκολούθως τόν ρώτησα: «Τί θά γίνουμε ἐμεῖς;». Μοῦ ἀπαντάει: «Δέν ύπάρχει θέμα. Θά πάτε στά σπίτια σας. » Ἀν τυχόν ἔρθουν οἱ Γερμανοί, θά σᾶς ἐφοδιάσουμε μέ σπλα καὶ θά τούς ἐπιτεθοῦμε. Τώρα θά μπετή ήσυχα μέσα στούς θαλάμους νά μή μᾶς καρφώσουν γιά τίς κινήσεις μας». Τόν πιστεύαμε καὶ μπήκαμε ὅλοι μέσα, ἀλλά ὅρμήσανε μέ τά πυροβόλα καὶ ἐνίσχυσεις ἀλλων φρουρῶν, κρατήσανε τά πόστα μέχρις ὅτου καταφάσανε οἱ Γερμανοί καὶ λάβανε θέσεις, στήνοντας τά πολυβόλα ἔναντι τῶν παραθύρων.

Βέβαια, ὅλοι τά χάσαμε, περιμένοντας μέ ἀγωνία, ὅλοι στριμωγμένοι στό βάθος τοῦ θαλάμου... Ξαφνικά ἀνοίγει ἡ πόρτα, μπαίνουν οἱ Γερμανοί καὶ ὁ νέος στρατοπεδάρχης φωνάζει: «Εἶναι κανείς μεταξὺ σας πού μιλάει γερμανικά καὶ ἵταλικά!». Πετάχτηκα, μοῦ μίλησε μέ σοβαρό ύφος, ἐπρόκειτο γιά τήν μετάφρασιν τοῦ πρωτοκόλλου παραδόσεως καὶ παραλαβῆς τοῦ στρατοπέδου. Ὁ Ἰταλός ἀξιωματικός μοῦ λέγει: «Κοίταξε, Ρούσσο, ἄν κρατήσετε πάντοτε τήν ἴδιαν στάσιν, θά σωθεῖτε διότι ἐμεῖς δέν έρουμε ἀκόμα ποιός είσαι».

Στά χέρια τῶν Γερμανῶν

Τελειώσαμε μέ τούς Ἰταλούς καὶ τώρα πιά εἰμεθα στά χέρια τῶν Γερμανῶν καὶ ξαναρχίζει ἡ ἀγωνία, τό μαρτύριο τῆς ἀβεβαίότητος καὶ τό ἄγχος πρό παντός γιά τόν ἀδελφόν μου καὶ γιά μένα. Ξαναμπήκα στό θάλαμο καὶ νά μέ ρωτάνε, πῶς τόν βλέπεις τόν και-

νούργιο; «Τί νά σᾶς πῶ, βρέ παιδιά, δέν ξέρω λόγω τῆς λεπτῆς θέσεώς μου. » Άν ἀντιληφθεῖ πώς εἰμεθα Έβραιοί, δέν ξέρω τί τροπή μποροῦν νά πάρουν τά πράγματα».

Κάθε φορά πού βγαίναμε στήν αὐλή, περνούσαμε μπροστά του σάν τά πρόβατα, βέβαια καὶ ἡ φρουρά κοντά μας. «Οταν κουνούσαμε τό κεφάλι ἐκδηλώνοντας τήν καλημέρα, τό μειδιάμα του μ' ἔκανε νά αἰσθάνομαι κάποια ἀνακούφιση καὶ μέ ἐνεθάρρυνε περισσότερο. «Οσο μποροῦσα ἀπέφευγα νά τόν πλησιάσω, γιά νά μή δώσω τήν ἐντύπωση ὅτι ἐπειδή μιλοῦσα τή γλώσσα του, θά τοῦ κολλούσα γιά κάτι τι.

Μιά μέρα κατεβαίνοντας πάλι γιά τήν αὐλή, κάνοντας τήν ἴδια κίνηση τοῦ χαιρετισμοῦ, μοῦ βάζει τή ράβδο στόν ὕπο μου καὶ μοῦ λέγει: «Μυ hier» (Ἐσύ ἐδώ). Βγάζει ἔνα ρολόγι ἀπό τήν τσέπη του, «κοίταξέ το», μοῦ λέγει, «ἄν μπορεῖ νά διορθωθεί». «Θά προσπαθήσω», τοῦ λέγω, «ἀλλά μοῦ χρειάζεται ἔνα μικρό κατσαβιδάκι ἀπό ωρολογά κι ἔνα σουγιαδάκι». «Ἔστειλε ἔναν μέ τή μοτοσυκλέτα στήν Πάτρα κι ἔφερε τά ἐργαλεῖα, μοῦ ἔβαλε ἔνα τραπεζάκι ἔξω, ἔνα φλυτζάνι καφέ κι ἔνα πακέτο τσιγάρα. Τό ρολόγι του ἥταν πολύπλοκο, χρονόμετρο μέ κουμπιά γιά τίς διάφορες κινήσεις, τ' ἄνοιξα καὶ δέν ἔξειρα τί νά τοῦ κάνω, διότι δέν ἔμουν ώρολογάς, πωλούσα ώρολόγια. Βγάζω τό τζαμάκι ἀπό τό καντράν καὶ πειραματίζόμουν πατώντας τούς δείχτες. Κατά καλήν μου τύχην, μόλις πάτησα τόν δευτεροεπτοδείκτην ἀρχισε νά γυρίζει. Κατάλαβα πώς ἡ τρύπα τοῦ δείκτου καβαλούσε ἐπάνω ἀπό τόν ἄξονα καὶ γυρνούσε κανονικά. Καπνίζοντας παρακολούθησα ἐπί μίαν ὥραν τήν κίνησιν, δέν τό πίστευα ούτε ἔγω, τό κλείνω καὶ τοῦ τό δύσα. Τρελός ἀπό τή χαρά του τό βλέπει μέ χαμόγελο καὶ μέ τή ράβδο του χτυπάει τή μπότα του. «Αύτό τό ρολόγι», μοῦ λέγει, «γύρισε ὅλη τήν Πάτρα καὶ κανείς δέν μπόρεσε νά τό διορθώσει». «Ἄς περιμένουμε 24 ώρες», τοῦ λέγω, «ἄν δέν σταματήσει, μόνον τότε θά πούμε ὅτι διορθώθηκε», καὶ ξαναμπήκα στό θάλαμο.

Παρατήρησα ὅτι κάθε φορά πού βγαίναμε στήν αὐλή, τό πρώτο μειδιάμα μετετράπη σέ χαμόγελο καὶ καλημέρα. Ζητούσε μᾶλλον ἐπαφή, νά μιλήσωμεν. Είχαμε ἐλλειψη ψη ἀπό νερό. Καθώς ἔδειχνε κάποια ἄλλη στάση κι ἔβλε-

Οι Έβραϊοι στήν Αντίσταση

πε όλους τούς κρατούμενους μέ καλύτερο μάτι, άμέσως διατάξει 4 ένοπλους φρουρούς νά συνοδεύσουν 10 κρατούμενους μέ στάμνες, μπουκάλια και μπιτόνια. Εύτυχως, το λύσαμε αύτό το πρόβλημα. Ο όλιγος άερας που άνέπνεαν έκτος τών συρματοπλεγμάτων και κανένα ποτηράκι που πιάνανε στό έξοχικό καφενεδάκι, τούς άνακουφίζε.

Κάθε μέρα το χαμόγελο του αυξάνετο ώσπου μιά μέρα μέ ρωτάει: «Τί μπορώ νά κάνω γιά σένα;». Τοῦ άπαντω: «"Αν μπορούσα νά πάρω κανένα ουζάκι στό καφενεδάκι...». «Αύτό είναι όλο;», μού λέγει. Φωνάζει έναν λοχιά ένοπλον. «Πήγαινε, τού λέγει, «νά πιε ού, τι θέλει και τόν ξαναφέρεις!». Πήγαμε, είπα στόν ίδιοκτήτη αν μπορούσε νά μού προσφέρει ένα ουζό διότι δέν είχα χρήματα. «"Οχι ένα, μού άπαντα, «άλλα δέκα και δάρχισε νά μού μιλάει για τόν κύριο μέ το ψαθάκι. Τοῦ είπα ότι θά 'ταν προτιμότερο νά μήν μιλάμε καθόλου, άφηστε με νά πιώ τό ουζάκι μέ εύχαριστηση. Γιά μιά στιγμή άντιλαμβάνομαι ότι είχε τό βλέμμα του άλλου, μηχανικά γυρίζω πίσω μου, ήταν ό στρατοπεδάρχης. Τοῦ κάνει νόημα (poch ein) άκομή ένα να πλήρωσα τό ίδιος. Μού είπε: «'όταν σού κάνει κέφι, θά σέ στέλνω μέ τό λοχία» και θάρθω νά πληρώων έγώ». «Φθάνει», τοῦ λέω, «δέν θέλω νά καταχρασθώ τήν καλοσύνη σας, ούτε νά δημιουργήσω άντιζηλίες μέ τούς συγκρατούμενους. Τό έκτιμω και σᾶς εύχαριστω πάρα πολύ. Καί μόνο πού μού τό λέτε...».

Βέβαια, οί συγκρατούμενοι δχι μόνον δέν έζήλεψαν, άντιθέτως, μ' ένεθάρρυναν όταν τόν πλησιάσω περισσότερον γιά νά 'ναι εύνοικός μέ δόλους τούς κρατούμενους.

«Εφθασε ή ώρα και ξέσπασε: «Μά έπιτέλους! Θέλω κάτι νά κάνω γιά σένα, τί θά μπορούσα νά κάνω». «Γιά μένα», τοῦ άπαντησα, «δέν μπορείτε νά κάνετε τίποτα, γιατί είμαι έπικινδυνος, είμαι 26 χρονών. Παράλληλα όμως, σᾶς τό ζητώ ώς χάρη, άν μπορείτε κάτι νά κάνετε γιά τούς γέρους, γυναίκες και παιδιά. Αύτοί όλοι είναι άκινδυνοι. Οι γέροι και τά παιδιά τί μπορούν νά σᾶς κάνουν. Τούς έχουν μέσα σάν όμηρους διότι κάποιος άπό τήν οικογένειά των είχε πάει στό 'Αντάρτικο».

Είχα ένα αίσθημα ότι πάτησα τήν πιό εύαίσθητη χορδή τού στρατοπεδάρχη. «Αμέσως», μού λέγει, «θά πάω στό φρουραρχείο Πατρών και θά μιλήσω μέ τόν άρχηγόν».

Τό άπόγευμα έπιστρέφει μαζί μέ τόν στρατηγόν συνοδεύομενό άπό τόν κύριο **Φραγκόπουλο**, τής **'Αχαιάς Claus**. Μέ παρουσίασε στόν στρατηγόν, προτιμούσε νά μιλάμε άγγλικά. Ή εισήγησής μου σχετικώς μέ τούς γέρους, τίς γυναίκες και τά παιδιά έγινε δεκτή, άφου πρώτα ζήτησε νά ρίξει μιά ματιά.

Και ξαφνικά ή έλευθερία...

Οταν είδε τούς γέρους άρρωστους νά κυλιούνται κάτω στό τσιμέντο, κατόπιν τίς γυναίκες και τά παιδιά, παίρνει μιάν άπότομη άπόφαση: «Minder 17 jahre und 50 mehr, alles frei! (Κάτω τών 17 έτών και άνω τών 50 όλοι έλευθεροι!). Χαρά Θεοῦ!.. «...Μπήκε ένας Γερμανός άξιωματικός, μάς έβαλε όλους στή γραμμή και ρώτησε ποιός ξέρει καλά ιταλικά και γερμανικά, ό μόνος ύπουφήφιος ήταν ο Μανώλης. Τόν πήρε στό γραφείο του άπ' όπου γύρισαν σέ λίγη ώρα. 50 έτών και άνω, 18 έτών και κάτω νά σχηματίσουν δεύτερη σειρά. Βγήκαν σχεδόν οι μισοί κρατούμενοι... Ό Μανώλης έκανε τόν διερμηνέα, δέν πρόλαβε νά πει τήν τελευταία συλλαβή και πάταγος

έγινε μές τό θάλαμο. Καπέλα πετάξαν άπό χαρά κι αύτοί έγιναν άστραπή...». (Άποσπασμα άπό τό σημείωμα τού άρχιτεκτονος **'Αλέξη Δημοπούλου** έκ Τριπόλεως, κατατεθέν είς τό **'Υπουργείον Στρατιωτικών**).

Τό ίδιο βράδυ φύγανε περίπου 60 άτομα, δήθεν κοίταζαν τήν δικογραφίαν ένός έκαστου και ό ίδιος ά στρατοπεδάρχης κάθισε στήν γραφομηχανή και έδινε στόν καθέναν έξερχόμενον τό άπολυτήριον (Lassen passen), δίνοντας τού άδελφού μου και τό δικό μου χωρίς νά ρίξει ούτε μιά ματιά στόν φάκελο. Μεταξύ αύτων πού έψυγαν, ήσαν και τά τρία άδελφια **Δημόπουλοι**, ο **Παρασκευᾶς**, ο **Δάμης** και ό **'Αλέξης** άπό τήν Τρίπολη. Ο καημένος ό **Παρασκευᾶς** γλίτωσε άπό τούς Γερμανούς και έξετελέσθη ούτε **'Ελληνικόν Στρατοδικείον** στήν **'Αθήνα**. Τό ίδιο βράδι μού έπετρεψε νά πάω στήν Πάτρα, έφ' οσον ήμουν έλευθερος. «Αύριο τό πρωί, όμως, θά σέ χρειασθώ νά συνεχίσουμε τούς φακέλους», μού είπε.

«Η **'Εφη** είχε φύγει έν τώ μεταξύ και πήγα νά γνωρίσω τήν **οικογένεια **'Ασημακοπούλου****. Μού 'καναν μιάν έξαιρετική ύποδοχή μέ μεγάλη στοργή και ζεστασιά.

Πῶς άδειασε τό στρατόπεδο τής **'Αρόης**

Oθόρυβος έτρεξε άμέσως στήν Πάτρα, στήν **'Αθήνα** και όλλα μέρη τής Πελοποννήσου, ότι βγαίνανε οί κρατούμενοι άπό τήν **'Αρόην**, ή όποια άδειασε σε πέντε ήμέρες. Βέβαια, μετέφραζα όλλα άντ' άλλων, άλλα είχανε μείνει 17 τελευταίοι, οί όποιοι έκρατούντο άπό τό 1936 έπι **Μεταξᾶ** διά πολιτικούς λόγους. Είχανε ένα και μόνον φάκελον, δεδομένου ότι είχε μεταφρασθεί άπό τά έλληνικά και τούς παραδώσανε στούς Ιταλούς. Άπό τή Λάρισα, όπου έκρατούντο, τούς μετέφεραν πρώτων στήν **'Αθήνα**, κατόπιν τούς κλείσανε στήν **'Αρόην**.

Έπάνω στό έξωφυλλον τής δικογραφίας ήταν γραμμένο μέ κόκκινα γράμματα **COMMUNISTI** (Κομμουνισταί) και τά 17 όνόματα καθέτως τού φακέλου. Μεταξύ αύτων ήτο κι ένας ιερεύς Θεολόγος. Έδιάβαζε τήν βίβλον έβραικά κι άταν είχε κάποια άπορία μέ ρωτούσε και τού έξηγούσα.

Rostok τόν λέγανε τόν στρατοπεδάρχη. «Είναι σοβαρή», μού λέγει, «ή ύπόθεσις». Θά άνακρινούμε έναν - έναν και θά πηγαίνουμε στά άπομονωτήρια και κατόπιν στή Γερμανία. «Εγινε κάποιο θαύμα έκεινή τήν στιγμήν. Μού φέρνουν μαζί 4 γράμματα τής **'Εφης** άπό τήν **'Αθήνα**. «Ας περιμένουν οί κρατούμενοι, διάβασε τά γράμματα και κατόπιν θ' άρχισουμε», μού λέγει. «Ανοιξα τά γράμματα. Τί νά διαβάσω και πώς νά διαβάσω... Σκεπτόμουν τούς 17. Πώς θά μπορούσα νά τούς γλιτώσω. Τό κείμενον έν περιλήψει βέβαια, ήτο δακτυλογραφημένο σέ ψιλό χαρτί, άντιγραφο. «Οπως είχα τά γράμματα πάνω στό φάκελο, πήρα τό κείμενο, τό δίπλωσα μαζί μέ ένα γράμμα και είπα τού Rostok ότι μπορούσαμε νά άρχισουμε... «Πήγαινε και φώναξε», μού λέει, «νά έλθει ένας - ένας». Πήγα στό θάλαμο. Φώναξα τόν **'Ανδρέα Κούκον** άπό τήν Πάτρα. «Ηταν ούτε άρχηγός. Τοῦ δίνω τό γράμμα. «Μέσα», τοῦ λέγω, «είναι ή καταδίκη σας. Νά πείτε όλοι τό ίδιο, ότι κρατείσθε άπό δεκάμηνον και δέν έξερετε γιατί...». Περάσανε ένας - ένας: «Γιατί είσθε μέσα?». «Η άπαντηση: «Δέν έρω». «Από πότε είσθε μέσα?». «Η άπαντηση: «Δέκα μήνες». «Άλλαξε γνώμη ό Rostok. Διέταξε νά

Οι Έβραιοι στήν Αντίσταση

μήν τούς κατεβάσουν στά άπομονωτήρια κι έπαναλάμβανε καὶ οἱ διοι: «Ντέν ξέρω, Ντέκα μῆνες». «Τί γίνεται έδω», μοῦ λέγει, «κάποιο λάθος ἔχει γίνει, δέν είναι κομμουνισταί». «Ασφαλῶς δέν είναι κομμουνισταί», πρόσθεσα κι έγώ, «τούς γνωρίζω ἀπό τόσον καιρό πού είμεθα μέσα».

Τούς έβαλε ὅλους στή σειρά καὶ τούς λέγει: «Ἐμεῖς οἱ Γερμανοὶ εἰμέθα φιλέλληνες. Σάν φίλοι ήλθαμε καὶ σάν φίλοι νά φύγουμε». Φύλησε το χέρι τού ιερέως. «Νά πάτε στά σπίτια σας καὶ οὐδήποτε χρειασθεῖτε νά έλθετε νά μέ βρείτε στό φουρουραρχείο, νά σᾶς ἔξυπρετήσω». «Ἀδειασε, λοιπόν, τό στρατόπεδο τῆς Ἀρόης.

«Ἀδειασε καὶ ἡ φυλακή τοῦ Μαργαρίτη

Κάθε βράδυ πήγαινα στόν Ἀσημακόπουλο. Κάποια ἐνέργεια είχε μεσολαβήσει κι ἔρχεται ὁ Rostok. «Ἔτυχῶς πού δέν ἔφυγες», μοῦ λέει, «ἔλαβα διαταγή νά ἔξετάσουμε τούς φακέλους τῶν κρατουμένων τῶν φυλακῶν Μαργαρίτη». Μέ τό αἰσθημα τῆς εὔτυχίας πού κατόρθωσα ν' ἀδειάσω τὴν Ἀρόην, σκέφτηκα νά καθίσω γιά νά φύγουν κι ἀπό ἑκεῖ. Θά ἔφερνα εἰς πέρας τήν ὥραιοτέραν πράξιν τῆς ζωῆς μου. Πράγματι, τήν πρώτην ήμέραν βγήκαν ἔνα κοπάδι. Τό ἵδιο βράδυ πάλιν στοῦ Ἀσημακόπουλου, μοῦ ἔκανε τήν ἐκπληξην νά καλέσει τόν Ἰταλόν Πρόξενον Ρόσσι. «Νά γιά ποιόν σᾶς μιλούσαμε τόσον καιρόν», τοῦ λέγει. «Λυπάμαι», ἀπαντά ὁ Ρόσσι, «πού δέν μπόρεσα νά κάνω τίποτε γιά τόν κύριον, είναι κομμουνιστής». Μέ τόν διαμαρτυρίας ὁ Ἀσημακόπουλος διέψευσε αὐτήν τήν φήμη. «Ηταν κάπως ἀνήσυχος: «έγχω πού δίνω τόσα χρήματα σ' ὅλες τίς ὄργανώσεις, ἔλαβα σημείωμα ἀπό τό ΚΚΕ πώς θά μέ δολοφονήσουν αὔριον». Πετάχτηκα σάν τρελός: «δόξ μου τό σημείωμα, μπάρμπα - Θόδωρε καὶ φάτε χωρίς ἔμενα». «Ἐτρεξα στήν Πάτρα, βρήκα τόν Κούκον». «Ἀνδρέα», τοῦ λέγω, «εἰδες τί ἔκανα γιά σᾶς, πού κανείς ἄλλος στή θέση μου δέν θά τό 'κανε. «Ἄν ύπάρχει λίγο φιλότιμο, θέλω νά μ' ὄρκιστείς ὅτι δέν πρόκειται νά πειράξουν τόν Ἀσημακόπουλον». «Ούτε μά τρίχα δέν θ' ἀγγίξουν ἀπό τόν ἀνθρωπόν σου», μοῦ ἀπαντά, «καὶ σένα θά σ' ἔχουμε πάντα γιά παράδειγμα καὶ θά 'σαι στήν καρδιά μας».

Συνεχίζαμε στοῦ Μαργαρίτη τήν ἀπελευθέρωσιν τῶν κρατουμένων, σέ σημεῖον πού νά βουίζει ἡ Πάτρα: ἔνας Έβραιος ἔσωσε τήν Ἀρόην καὶ τώρα τίς φυλακές τοῦ Μαργαρίτη. Γονεῖς κρατουμένων κάνανε, ούρά στό σπίτι τοῦ Ἀσημακόπουλου γιά νά ἐπέμβητε νά ἐπιταχυνθεῖ ἡ ἀποφυλάκισις ἐνός δικοῦ των. Αὐτός ὁ θύρωβος θά 'ταν παρ' ὀλίγον μοιραίος γιά μένα. «Ἀπό στόμα σέ αὐτί, ἔφθασε στ' αὐτί τοῦ Rostok. Δέν μοῦ ἀπήγυμνε πιά τόν λόγον, φανόταν πολύ δυσαρεστημένος, θώσας καὶ προσβεβλημένος. Θεώρησε ὅλες τίς ἐνέργειές μου γιά μεγάλη κοροϊδία. Κατά τίς 11 τό πρώι μοῦ λέγει «Φθάνει γιά σήμερα, δός μου τό ἀπολυτήριον (Lassen passen)». Τό παίρνει, είχε ἔνα ψαλίδι στό γραφείο, ὅπως κρατοῦσε τό χαρτί στό χέρι του, τοῦ 'δωσε μιά ψαλιδιά καὶ σταμάτησε. Βγάζει ἀπό τόν χαρτοφύλακά του τόν φάκελο τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ τόν δικό μου. «Σοῦ ἔδειξα ἐμπιστούντη, χωρίς νά ξέρω ὅτι είσαι Έβραιος. Λυπάμαι, ἀλλά θά παραμείνεις μέσα. Θά συλλάβουμε ἀμέσως καὶ τόν ἀδελφό σου».

'Εκείνη ἡ ἔξοικείωσις πού ὑπῆρχε μεταξύ Rostok καὶ ἐ-

μοῦ χάθηκε, μετετράπη σέ μίσος. «Θά συλληφθοῦν ὅλοι οἱ ὄμόθρησκοί σου. Ο πόλεμος γίνεται ἐναντίον σας». «Ἡμουν χαμένος, ἐκτός ἀπό τό ζῆτημα τῆς θρησκείας καὶ γιά τήν ψευδῆ μετάφρασιν τῶν φακέλων.

«Ἄυτή», τοῦ λέγω, «είναι ἡ μεγαλύτερη είρωνεία γιά μένα. Μετά τήν ἀπελευθέρωσιν τόσων ἀνθρώπων νά παραμείνω μέσα. Κι ἐνώ μποροῦσα νά φύγω ἀπό τούς πρώτους, κάθισα νά σ' ἔξυπρετήσω καὶ νά κάνω ἔνα καλό στούς ἀνθρώπους πού τούς περιμεναν οἱ δικοί τους... Ἀφήστε μου τό πιστόλι σας καὶ βγείτε ἔξω». «Ἔσαι τρελός», μοῦ λέγει, «ἄφησε με νά σκεφθῶ, θά λάβω ὑπόψιν μου ὅτι μποροῦσατε νά φύγετε. Ἐν τώ μεταξύ, δέν θά έλθετε εἰς ἐπαφήν μέ κανέναν». Κι ἔφυγε. Μέ κλεισανε σ' ἔνα κελί μέχρι τίς 5 τό ἀπόγευμα τῆς ἐπομένης. Μέ μια κλωτσιά ἄνοιξε ἡ πόρτα κι ὁ Rostok συνοδευόμενος ἀπό 2 ὄπλιτας μοῦ ξαναδίνει τό Lassen passen καὶ μοῦ λέγει: «FREI - ἐλεύθερος». Μέ βγάλανε ἔξω ἀπό τήν Πάτρα, μοῦ δίνει τό χέρι Aufwidersehen — εἰς τό ἐπανιδεῖν — κι ἐπέστρεψαν. Μ' ἄφησαν σ' ἔναν ἐρημόδρομο. Ἀναγκάστηκα νά ἐπιστρέψω στήν Πάτρα. Πήγα στοῦ Πετροπούλου, μέ δέχθηκε μέ μεγάλη χαρά. «Θά μείνεις στό μπαλκονάκι κι ἐντός ὀλίγου θά ἔλθει ἔνα φορτηγό μέ κάρβουνα. Στίς 4 τό πρωί θά πεταχτεῖς μέσ' τά κάρβουνα, θά φύγετε ἀμέσως». Φθάσαμε τό βράδυ στίς 11 στήν Αθήνα. Πήγα ἀμέσως στή θεία τῆς «Ἐφης, τήν Ρόκου, στήν οόδο Σολωμοῦ καὶ ξανασμίξαμε μέχρι σήμερα.

ΖΑΚ ΚΩΣΤΗΣ:

«Βυθίζαμε τά πλοῖα τοῦ Ρόμελ»

21 Ιουνίου 1943. Μόλις ἔχει ξημερώσει. Τό ὄπλιταγωγό B 103 τοῦ γερμανικοῦ ναυτικοῦ ὄρθωντει τόν ἀγέρωχο δύκο του στό λιμάνι τοῦ Κερατσινού. Μελίσσοι στό κατάστρωμα ἐπίλεκτοι στρατιώτες τοῦ Γ' Ράιχ ἐτοιμάζονται νά ξεκινήσουν σέ βοήθεια τοῦ Ρόμελ στή Βόρεια Αφρική.

————— αφινικά μιά ύπόκωφη ἔκρηξη συγκλονίζει δόλη τήν περιοχή. Τό τεράστιο ὄπλιταγωγό «τραντάζεται». Ἀκολουθοῦν δεύτερη καὶ τρίτη ἔκρηξη. Λαμαρίνες, σίδερα καὶ ξύλα μαζί μέ φωτιές τινάζονται στόν ἀέρα. Τό σκάφος, ἀρχίζει νά γέρνει καὶ νά βυθίζεται. «Ο Ρόμελ μάταια θά πειριμένει... Οι Ελληνες σαμποτέρ ἔχουν κάνει πάλι τό θαῦμα τους.

«Ἐδωσε τά πάντα

————— Ε νας ἀπό τούς ἥρωες ἔκείνου τοῦ παράτολμου σαμποτάζ «φιλοξενεῖται» σήμερα στήν «Ακρόπολη». Είναι ὁ Ζάκ Κωστής. «Ἐνας ἀκόμα ἀνθρωπός ἀπό τήν στρατιά τῶν σαμποτέρ τῆς Εθνικῆς μας Αντίστασης. «Ἐνας ἀπό τούς ἀτρόμητους πατριώτες πού ἔπαιξαν τόν ἀποφασιστικότερο ρόλο στό μυστικό πόλεμο κατά τῶν δυνάμεων τοῦ "Αξονα καὶ στή νίκη τῶν Συμμάχων καὶ τῆς Ελλάδος.

«Ἐνας Ελληνας μ' ὅλη τή σημασία τῆς λέξης, Έβραιος τό θρήσκευμα, πού τά ἔδωσε ὅλα γιά τόν τόπο.

Οι Έβραιοι στήν Αντίσταση

Χαλκίδα. Κατάθεση στεφάνου στό Ήρώ.

Πού μπήκε στήν Αντίσταση χωρίς νά ύπολογίσει ούτε ζωή, ούτε οίκογένεια, ούτε περιουσία, ούτε δουλειά. Πού πέρασε από τά κολαστήρια τής Γκεστάπο καί τών "Ες" Ες. Πού ή Απελευθέρωση τών βρήκε μέ σμαραλασμένη τήν υγεία από κακουχίες καί βασανιστήρια, κατεστραμμένο οίκονομικά καί έπαγγελματικά.

Σαράντα χρόνια τώρα μένει ξεχασμένος από τούς πολλούς καί από τήν έπισημη πολιτεία μιᾶς καί — δέν θά κουραστοῦμε νά τό έπαναλαμβάνουμε — μετά τή νίκη, δέν σήκωσε τά ὄπλα κατά τής πατρίδας του, δέν ζήτησε «δικαίωση», «ἀναγνώριση», «δάφνες», δέν πέρασε στό στρατόπεδο τών μονοπωλητών τής Αντίστασης.

«Έλα μαζί μας...»

Γύρισα από τό Μέτωπο — θυμάται ο ίδιος — ράκος σωστό. "Ανοιξα ένα έμπορικάκι, μιά τρύπα μέ πέντε φευτοπράγματα, στήν όδό Κολοκοτρώνη 43 γιά νά ζω.

«Μιά μέρα μπήκαν στό μαγαζί δύο φίλοι, ό Νίκος ό Άδάμ καί ο Δημήτρης Παγκάκης. Πάνω στήν κουβέντα ο ένας έβγαλε από τήν τσέπη του μιά χουφτίσα ασπρο σκόνη, τήν έριξε στό πάτωμα καί άρχισε νά τήν τρίβει μέ τό παπούτσι του. Πεταγόντουσαν σπίθες καί... τρακατρούκες μαζί. Πρίν προλάβω νά καταλάβω πού τό πήγαιναν, μού μίλησαν στά ίσα: "Ακου Ζάκ. Μ' αύτή έδω τή "σκόνη" στέλνουμε στόν πάτο τής θάλασσας τά πλοϊα πού προορίζονται γιά τόν Ρόμμελ. Είμαστε στήν Αντίσταση. Σ' έμπιστευόμαστε γιατί είσαι έβραικής καταγωγής καί γιατί σ' έχουμε έκτιμήσει γιά σωστό "Έλληνα πατριώτη. "Αν θέές νά πολεμήσεις γιά τόν τόπο, έλα μαζί μας».

Πέρασαν μέρες πρίν ο Ζάκ Κωστής μάθει πώς οι δύο αύτοί ατρόμητοι "Έλληνες απότελούσαν τήν όμάδα σαμποτέρ τής Εθνικής Αντίστασιακής Όργάνωσης "Απόλλων», στήν όποια ένταχθηκε καί ο ίδιος.

«Όμάδα αύτοκτογίας»

Ημασταν μιά όμάδα πού έγινε ό έφιάλτης τών Γερμανών. Πράγματική όμάδα αύτοκτονίας. Ή ζωή ήταν τό τελευταίο πού σκεφτόμασταν. Τό μόνο πού ένδιεφερε ήταν νά βυθιστεί τό πλοϊο. Νά μή φτάσει ποτέ

βοήθεια στόν Ρόμμελ.

» Ή όμάδα είχε πολλά "πλοκάμια". Πολλά άτομα. "Άλλοι μάζευαν πληροφορίες. "Άλλοι έντοπιζαν τά εύασθητά σημεία τής φρούρησης τού έλλιμενισμένου πλοϊου. "Άλλοι άναλάμβαναν νά μυήσουν κάποιον πού δούλευε πάνω. "Ολοι μαζί άνοιγαμε τό δρόμο στόν "τελικό" σαμποτέρ, πού θά έβαζε τή βεντούζα μέ τήν έκρηκτική ύλη στά ύφαλα τού σκάφους...».

— Πόσα σκάφη βυθίσατε;

«Πάνω από 10! Τό B 103, τό "Αρντένας" καί άλλα... καί άλλα... Τόσο μεγάλη ήταν ή έπιτυχία μας, πού ό άρχηγός τής γερμανικής μονάδας 3.000 Φόν Στράτης μας έπεκρυψε μέ αστρονομικές άμοιβές...».

Δέν είναι τόσο οι ήρωισμοί καί ή αύταπάρνηση πού μένουν χαραγμένα στή μνήμη τού Ζάκ Κωστή. "Ολα αυτά τά θεωρεί ότι ήσαν αύτονότο χρέος. Συγκλονίζεται άκομη, όταν φέρνει στό νού τήν προδοσία πού χτύπησε πισώπλατα τήν όμάδα, πού έστειλε στό άποσπασμα συντρόφους του καί τόν ίδιο στά κολαστήρια τής Γερμανών.

«Μᾶς πρόδωσαν...»

Ηταν άρχες Σεπτέμβρη τού '43. Είχα παρατηρήσει πώς τό γραφείο του 'Άδάμ καί τού Παγκάκη έμενε μέρες κλειστό. 'Ανησύχησα. Κάποια στιγμή χτυπάει τό τηλέφωνο. 'Ηταν ο Παγκάκης: Ζάκ, μού είπε, έξαφανίσου. Μᾶς πρόδωσαν.

»Κανονικά θά έπρεπε νά φύγω. Σκέφτηκα όμως ότι οι Γερμανοί θά στρογγυλοκάθονταν στό γραφείάκι μου καί θά έβαζαν στό χέρι ήναν - ήναν όλους τούς συντρόφους τής όμάδας πού δέν είχαν μάθει άκομη τίποτα καί θά περνούσαν από κεί. "Ετσι άποφάσισα νά μείνω.

»Σέ λίγο ολόκληρο τό τετράγωνο ήταν μπλοκαρισμένο από Γερμανούς. Μπήκαν μέσα καί χωρίς πολλές κουβέντες, μέ έπικεφαλής βέβαια ήναν "Έλληνα" διερμηνέα, μέ άρχισαν στίς κλωτσιές καί στίς γροθιές. Δέν θά έχασω ποτέ τό ξύλο πού έφαγα. 'Άλλα — τό λέω μέ περηφάνεια — δέν μίλησα. Δέν μού πήραν ούτε λέξη. Καί μέ πήραν σηκωτό γιά τή Γκεστάπο τού Πειραιᾶ...».

Μόνον όσοι «φιλοξενήθηκαν» σ' αύτή τήν "Υπηρεσία" μπορούν νά φανταστούν τά όσα πέρασε μέσα στά μπουντρούμια τής ο Ζάκ Κωστής. 'Ανακρίσεις έπι άνα-

Οι Έβραϊοι στήν Αντίσταση

κρίσεων, ξύλο, βασανιστήρια γιά νά άποκαλύψει συνεργάτες στά σαμποτάζ.

Δέν μίλησε

Ομως ό Ζάκ Κωστής δέν έσπασε. Παρά τό γεγονός ότι άπειρες φορές άπειλήθηκε μέ εκτέλεση. "Αν καί μέσα στά κολαστήρια τού ναζισμού έμαθε τή σύλληψη καί τήν έκτέλεση τού άρχηγού του Νίκου 'Αδάμ, συνέχισε νά κάνει τόν τρελό καί τόν άνήξερο. "Οχι γιά νά σώσει τή ζωή του. 'Άλλα γιά νά γλιτώσει τούς ἄλλους συντρόφους του.

«Έκει μέσα γνώρισα καί ἔναν κατάπτυστο “Ελληνα” προδότη. Ήρθε νά μού κάνει τό φίλο πού... ήθελε τό καλό μου. “Μίλα βρέ”, μού έλεγε. “Οι Γερμανοί είναι... προστάτες μας. Θά γλιτώσεις τή ζωή σου”. Καί “γώ μέσα μου έλεγα: Νά καείς προδότη. Ή κατάρα μου έπιασε. “Οπως έμαθα άργοτερα, τόν προδότη — Παντελή τόν έλεγαν — οι Γερμανοί τόν έριξαν μαζί μέ ἄλλα καθάρματα όμοιους του ἀπό τήν ταράτσα τής όδού Μέρλιν καί τόν “καθάρισαν”».

Ζωντάνος - νεκρός βγήκε ἀπό τά χιτλερικά μπουντρούμια ό Ζάκ Κωστής. Οι Γερμανοί φάνηκαν νά πείθονται ότι δέν ήταν... σαμποτέρο καί τόν ἄφησαν μέ έντολή νά παρουσιάζεται κάθε μέρα στήν κομανταύρα. Στήν πραγματικότητα τόν ἄφησαν μέ τήν έλπιδα ότι θά τούς οδηγούσε καί σέ ἄλλους ἀντιστασιακούς. Γιά μιά - δυό μέρες προσποιήθηκε ότι συμμορφώνεται στίς έντολές. Καί τήν τρίτη έγινε καπνός. Έγκαταστάθηκε στά Μεσόγεια καί ἄρχισε νά ὄργωνει τήν Αττική, ξεσκηώνοντας τό λαό στήν Αντίσταση. Ούτε μιά μέρα δέν έζησε χωρίς τό φόβο νά πέσει στά χέρια τών Γερμανών, πού είχαν έξαπολύσει ἐναντίον του ἄγριο άνθρωποκυνηγητό. Μέχρι τήν Απελευθέρωση.

Τόν ρωτάμε:

— Σήμερα τήν έποποιά ἔκεινη τήν καπηλεύονται καί τήν μονοπολούν κάποιοι. Ποιά είναι ή ἀλήθεια;

«Μέ έξαιρεση κάποιους έφιάλτες — μετρημένους στά δάχτυλα — Αντίσταση ἔκανε όλη ή Ελλάδα. Καθένας μέ τόν τρόπο του.

«Θά σᾶς πῶ κάτι πού μού μένει στό μυαλό. Τήν 25η Μαρτίου τού 1943 — στήν έθνική μας ἐπέτειο — έγινε μιά διαδήλωση στούς δρόμους τής Αθήνας. Άκουσα τίς φωνές καί βγήκα νά καμαρώσω. Ξαφνικά, μέσα στούς διαδηλωτές είδα ἔναν νεαρό πού έτρεχε αἰμόφυρτος, τραυματισμένος ἀπό τούς Γερμανούς, καί τραγουδούσε τόν Εθνικό “Ύμνο».

«Χωρίς νά τό σκεφτώ, σύρμησα μέσα στή διαδήλωση, ἄρπαξα τό νεαρό καί τόν τράβηξα στό μαγαζί μου. Έκει, ομως, δέν μπορούσε νά κρυψετή. Από τόν πάνω όροφο κατέβηκε μιά νοικοκυρά, Θάλεια Αθανασιάδου τήν έλεγαν, καί τόν πήρε σπίτι τής νά τόν κρύψει.

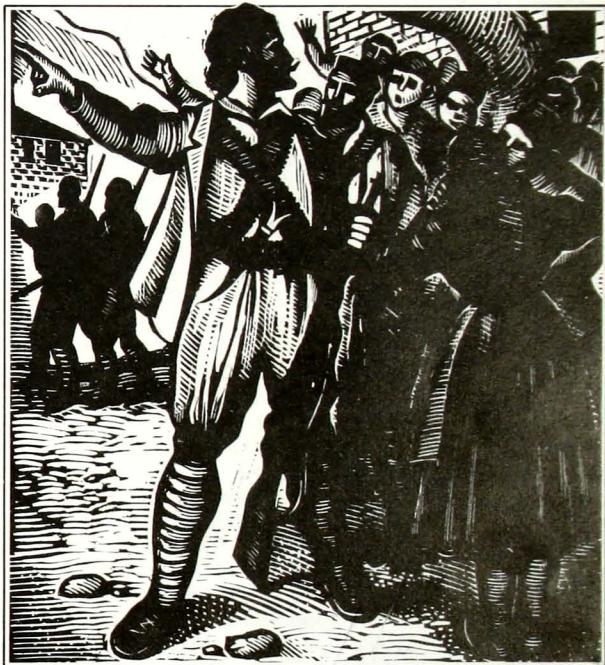
«Τότε δέν είχα μυηθεί στήν Αντίσταση. Καί γυναίκα αύτή ήταν μιά ἀπλή νοικοκυρά. Κι αύτό πού έκανε ίσοδυναμούσε μέ έκτέλεση ἀν τό έπαιρναν χαμπάρι οι κατητέτες.

«Γι’ αύτό ή ἀπάντηση στό έρωτημά σας είναι μία: ‘Αντίσταση έκαναν όλοι οι Έλληνες. Κανείς δέν μπορεί νά μονοπωλεῖ τόν Αγώνα — καί πιό πολύ έκεινοι πιού θέλησαν νά τόν έξαργυρώσουν μέ τήν έξουσία. Κάποτε πρέπει νά τό μάθουν αύτό οι Έλληνες!».

(Παρουσίαση τοῦ κ. Δ. Καλάκου στήν Ακρόπολη, 16.3.1986)

Οι Έβραϊοι τῆς Θεσσαλονίκης στήν Εθνική Αντίσταση

Τοῦ κ. ΙΩΣΗΦ ΜΑΤΣΑ

Στά διάφορα δημοσιεύματα κι ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τής Εθνικής Αντίστασης παρατηρεῖται τό φαινόμενο τής ἐσκευμένης ή ἀπό ἄγνοια ἐλαχιστοποίησης τής συμμετοχῆς τῶν Έβραίων στήν Ελληνική Εθνική Αντίσταση. Αναφέρομαι ιδιαίτερα σ’ ένα ἀπόσπασμα ἀπό τά Απομνημονεύματα τοῦ Μάρκου Βαφειάδη (τόμ. 2, σελ. 87 - 89)⁽¹⁾, πού καταλήγει μέ τή διαπίστωση πώς, δταν έξπασε ό διωγμός τῶν Έβραίων τής Θεσσαλονίκης μόνον 5 - 6 Έβραϊοι ἀνέβηκαν στά βουνά.

Η ἀλήθεια, ομως, είναι ότι ἔκατοντάδες Έβραϊοι ἀπό τή Θεσσαλονίκη κατέφυγαν στόν ΕΛΑΣ. Αύτό ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά πιό κάτω γεγονότα:

Τόν καιρό τοῦ διαωγμοῦ, τήν ἀνοιξη τοῦ 1943, συγκρότηθηκαν στά βουνά τής Κεντρικής Μακεδονίας, στό Πάικο, στό Βέρμιο, στά Πιερία, πολλές ὀλιγομελεῖς όμάδες ἀνταρτῶν (τά «συγκροτήματα») καί σέ κάθε μιά τέτοια όμάδα ἐντάσσονταν Έβραϊοι πού κατέφυγαν ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Σέ ἀντίθεση μέ τή Γαλλία κι ἄλλες κατεχόμενες χώρες, ὅπου οι Έβραϊοι «Μακί» είχαν σχηματίσει καθαρά ἔβραικές όμάδες, στήν έλληνική Αντίσταση οι Έβραϊοι είχαν σκορπιστεῖ σέ όλα τά τμήματα, δπως γινόταν καί στόν έλληνικό στρατό, ἄλλα καί γιά ειδικούς λόγους. Οι Έβραϊοι ήταν στήν πλειοψηφία τους πιό μορ-

Οι Έβραιοι στήν Αντίσταση

φωμένοι κι είδικευμένοι από τους έργατες κι άγροτες συναγωνιστές τους. Η διοίκηση λοιπόν τους σκόρπισε γιά νά έπανδρώσουν τίς θέσεις γιατρών, νοσοκόμων, μηχανικών, στήν έπιμελητεία κ.λπ. "Ετσι, παρατηρούμε στή σπάνια φωτογραφία πού δημοσιεύτηκε στό τεύχος 83 - 84 τῶν «Χρονικῶν», πώς στούς 18 άνταρτες μιᾶς όμιδας οι 15 είναι Έβραιοι. Αύτο συνέβαινε σ' όλες τίς όμιδες.

"Υστερα από έρευνες στά άντιστασιακά βιβλία και περιοδικά κι από άναμνησεις πολλών συναγωνιστών μου έχω διαπιστώσει πώς ο άριθμός τῶν Έβραιών άνταρτών στά βουνά τῆς Μακεδονίας πρέπει νά ήταν μεγαλύτερος από 150, ένω οι νεκροί στά πεδία τῶν μαχών ήταν 17. Στά βουνά, όμως, κατέφυγαν περισσότεροι. Άναφέρω ότι περιστατικό: τό Μάη τοῦ 1943 βρίσκονταν κρυψμένοι στό Μεσόβουνο τῆς Νάουσας δύο περίπου έκατοντάδες άντοποι Έβραιοι, γιατί ό ΕΛΑΣ, πού μόλις αύτή τήν έποχή συγκροτούσε τά μάχιμα τμήματα του, δέν διέθετε όπλα γιά όλους. Τά προμηθεύτηκε σέ λίγο καιρό από τίς ρίψεις τῶν Συμμάχων. Τότε τό χωριό κυκλώθηκε από τούς Γερμανούς καί στίς μάχες πού άκολουθησαν γιά τόν άπεγκλωβισμό τῶν άνταρτών καί τῶν άπολων σκοτώθηκαν 9 Έβραιοι στό Μέγα Ρέμμα, ένω οι ύπολοι ποι, ύστερα από περιπετειώδη πορεία στό Βάλτο τῆς Κοζάνης γλίτωσαν στή Δυτική Μακεδονία.

'Απ' αύτούς, ένας άριθμός στάλθηκε πρός τόν ίταλοκρατούμενο Νότο καί στήν Αθήνα.

Μία καί μόνη οίκογένεια τῆς Θεσσαλονίκης έδωκε 5 μέλη της στόν ΕΛΑΣ. Οι Λέων Μπουρλά μέ τά τέσσερα παιδιά του, τή Γιολάντα, τή Ντόρα, τόν Σάρλ, πού τραυματίσθηκε καί τόν Νίκο, πού σκοτώθηκε τίς παραμονές τής άπελευθέρωσης, όταν τό τμήμα του χτύπησε τούς Γερμανούς πού όπισθιχωρούσαν από τή Μακεδονία.

Παραθέτω κατάλογο τῶν 17 πεσόντων Θεσσαλονικιών Έβραιών άνταρτών⁽²⁾.

ΕΘΝ. ΣΤΡΑΤ. ΕΛΑΣ ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΟ	
Χ ΜΕΡΑΡΧΙΑ	
(ΦΥΛΛΟ ΠΟΡΕΙΑΣ)	
Καρδινάλιον 20/1/1945	
Χεργούμενον Φ Ιερόν. Παν. Καρδιναλίου Γεν. Στρ. ΕΛΑΣ.	
Επάνωμον	Λιοντάρια
Όνομα	Δευτήρ
Όνομα Πατρός	17 ουρες
Κλάση Επιστράτευσης	1942
A.M.E	
Έσθιμος στό Στρατό	17 ουρες
Βαθμός στόν ΕΛΑΣ	Επαντικές γυνώσις
Υπρετείς στόν ΕΛΑΣ	Επαντικές γυνώσις
Έπαγγελμα	Επαντικές γυνώσις
Γεννησικές γυνώσις	Επαντικές γυνώσις
Κατάγεται	Επαντικές γυνώσις
Και διαμένει	
Έγγυηραμμένος	Επαντικές γυνώσις
με διανομή	Επαντικές γυνώσις
Βρετανία 19 Φεβράριο 1945	
Στρατιωτικό Κομιστήριο Βέροιας	

Φύλλο Πορείας τού ΕΛΑΣ τού Δαβίδ Μπενβενίστε, ό όποιος μεταπολεμικά διετέλεσε έπι σειράν έτῶν Πρόεδρος τῆς Ισραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης.

1) Στό τεύχος 83 - 84 ('Ιαν., Φεβρ. 1986) τῶν «Χρονικῶν» άναδημοσιεύτηκε τό άπόσπασμα τού Μ. Βαφειάδη πού φέρει τόν τίτλο «Τό Έβραικό».

2) Παρακαλεῖται όποιος έχει στοιχεία γιά άλλους νεκρούς στίς μάχες νά γράψει στά «Χρονικά».

Έβραιοι άνταρτες πού έπεσαν στίς μάχες στά βουνά τῆς Μακεδονίας (1943 - 44)

ΟΝΟΜΑ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΕΠΕΣΑΝ
1. Βαρόν Αθβαάμ	Καβάλα	Σέ μάχες
2. Καράσο Μάρκος	Θεσ/νίκη	10.7.44 κοντά στήν Εδεσα
3. Καράσο Σάρλ	Θεσ/νίκη	κοντά στήν Καστοριά
4. Κοέν Ήλιας τού Νισσήμη	Θεσ/νίκη	κοντά στά Γρεβενά
5. Κοέν Στέλλα,	Θεσ/νίκη	στή μάχη Ταχνίτσας
φοιτήτρια	Θεσ/νίκη	Πιερίων 18.4.43
6. Μιτράνι Ροβέρτος	Θεσ/νίκη	στήν Καλοσκοπή
7. Μπεράχα Βιτάλ	Θεσ/νίκη	Σεπτ. '44 στήν Κοζάνη
8. Μπουρλά Νίκο	Θεσ/νίκη	20.10.44, Σταυρός Βέροιας
9. Μπουρλά Τσελεμπή	Σέρρες	3.1.44
10. Όβαδια Ντίνο	Θεσ/νίκη	στό Κιλκίς
11. Περαχία Φλώρα	Θεσ/νίκη	στά Πιέρια
12. Πιπάνο Έρρικος	Θεσ/νίκη	στό Βέρμιο
13. Σερόρ	Θεσ/νίκη	στό Βέρμιο
14. Φραγκή Σιμών τού Ιακώβ	Θεσ/νίκη	στό Βέρμιο
15. Φριζής	Θεσ/νίκη	στό Βέρμιο
16. Χασόν Σάββας	Καβάλα	κοντά στή Βέροια
(μπάρμπα - Σάββας πρόεδρος)		
17. Χασόν Μωσής τού Σάββα	Καβάλα	κοντά στή Βέροια

Σαράντα περίπου χρόνια ἀπό τότε

Τοῦ κ. ΜΩΥΣΗ ΣΑΚΚΗ

Σέ ἀνάμνηση τῶν 40 χρόνων ἀπό τό τέλος τοῦ Β', παγκοσμίου πολέμου παρέχονται γιά πρώτη φορά στοιχεῖα ἀπό τή δράση Ἐλλήνων Ἐθραίων τὸ θρήσκευμα, ποὺ κατά τή διάρκεια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (1946 - 49) ἐκτελέσθηκαν, φυλακισθῆκαν ἢ ἔξορίσθηκαν γιά τήν τότε δράση τους, ὅπως ἐπίσης καὶ τίς ἐνέργειες πού ἔγιναν γιά τή διάσωση πολλῶν ἔξ αὐτῶν. Στά στοιχεῖα πού παραθέτονται δέν συμπεριλαμβάνονται ὅσιοι ἀπό τούς ἐπιστρατευθέντες κατά τή διάρκεια τῶν ἑταν 1947 - 49 ὁδηγήθηκαν στό στρατόπεδο τῆς Μακρονήσου καὶ ἀπολύθηκαν μέ τή στρατιωτική τους κλάση, ἀφοῦ ύπεγραψαν μέ ὄποιοδήποτε τρόπο «δῆλωση μετανοίας».

Κατηγορίες διωχθέντων

Οἱ διωχθέντες γιά ἀριστερή δράση ὡμόθρησκοι μποροῦν νά διακριθοῦν σέ πέντε κατηγορίες:

1. Ἐκτελεσθέντες, 5:

- Μωϋσῆς Ἡλία 'Ιεσουλᾶς, 26 ἑτῶν, ἀπό τό Βόλο. Ἐκτελέσθηκε τόν Μάιο 1947.
- Σαμουήλ Νισήμ Δέντης, 18 ἑτῶν, ἀπό τά Χανιά. Ἐκτελέσθηκε τό 1948.
- Μεγνήρ 'Ισαάκ Λεβῆς, 32 ἑτῶν, ἀπό τά Τρίκαλα. Ἐκτελέσθηκε στίς 5 Αὔγουστου 1949.
- Χρυσούλα Ἀβραάμ Φελούς, 20 ἑτῶν, ἀπό τά Τρίκαλα. Ἐκτελέσθηκε στίς 5 Αὔγουστου 1949.
- Σάββας Ἐφράιμ 'Ισσης, 26 ἑτῶν, ἀπό τήν Ἀρτα. Ἐκτελέσθηκε στίς 2 Ὁκτωβρίου 1949.

2. Καταδικασθέντες σέ θάνατο, 5:

- Γουλιέλμος 'Ισαάκ Ἀζάρ, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Αίγινης.
- Ἄαρών Γκανῆς, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Ἀβέρωφ.
- Ρένα 'Ιωσήφ Ἀζούζ, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστη στίς φυλακές Βόλου καὶ Ἀβέρωφ. Σήμερα σύζυγος τοῦ Μάριου Μπεναρόγια στίς ΗΠΑ.
- Ματίκα Καμπελή, ἀπό τά Τρίκαλα. Ἐγκλειστη στίς φυλακές Ἀβέρωφ.
- 'Ελεν Μπέζα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστη στίς φυλακές Ἐπταπυργίου Θεσσαλονίκης.

3. Φυλακισθέντες σέ ισόβια δεσμά, 8:

- Σαλβατώρ Σαμουήλ Κοέν, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων. Σήμερα κάτοικος στή Χάιφα, Ἰσραήλ.
- Ζακελίνα Μπέζα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστη στίς φυλακές Ἐπταπυργίου, Θεσσαλονίκης.
- Μόνικα Μπέζα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστη στίς φυλακές Ἐπταπυργίου, Θεσσαλονίκης.
- Λεών 'Ιωσήφ Κοέν, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων.

- Σαμουήλ Κοέν, ἀπό τό Βόλο. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων.
- Ἀλφρέδος 'Ισαάκ Μπέζα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Ἐπταπυργίου.
- Μωσῆς 'Εσκιναζῆς, ἀπό τή Λάρισα (·). Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων.
- Μεναχέμ Μπενούιών, ἀπό τήν Καβάλα. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων. Σήμερα κάτοικος τοῦ Ἰσραήλ.

4. Φυλακισθέντες μέχρι 20 χρόνια, 6:

- Δαβίδ Μπρούδο, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Ἀμφίσης.
- Βιτάλ Ντάσα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Ζακύνθου.
- Σολομών Καπέτας, ἀπό τά Τρίκαλα. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Γιούρων.
- Ἰακώβ Μπαρζιλάι, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Χατζηκώστα, Αθήνα.
- Μωρίς Μπενρουμπῆ, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Αιγίνης.
- Βενιαμίν Μπενβενίστε, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐγκλειστος στίς φυλακές Λαμίας.

5. Ἐξορισθέντες σέ ἐρημονήσια, 10:

- Σαλβατώρ ὉΒαδίας, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (3ο Λόχο).
- Μωσῆς Μπουρλάς, ἀπό τή Θεσσαλονίκη, Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (8ο Λόχο).
- Ραούλ Ἀλμοσνίνο, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο.
- Σαλβατώρ Μινέρβος, ἀπό τά Χανιά. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (φυλακές).
- Ἰωσήφ Ντεκάστρο, ἀπό τά Χανιά (·). Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (φυλακές).
- 'Ηλίας Καπέτας, ἀπό τά Τρίκαλα. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο.
- Ἰωνάς Μιωνῆς, ἀπό τό Αγρίνιο. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (7ο Λόχο).
- Ἀλβέρτος Σαμ. Τζαχών, ἀπό τή Θεσσαλονίκη (·). Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο.
- Στέλλα Τζαχών, ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἐξορίσθη στό Τρίκερι, Βόλου.
- Ζαχαρίας Κοέν, ἀπό τό Βόλο. Ἐξορίσθη στή Μακρόνησο (3ο Λόχο).

Ἡ αἰτιολογία γιά τίς ποινές πού ἐπεβλήθησαν στούς ὡμόθρησκους τῶν παραπάνω πέντε κατηγοριῶν, ἀφορούσε: χρηματική καὶ ύλική συμμετράσταση τοῦ ἀγώνα τῶν «συμμοριτῶν», συμμετοχή σέ κομμουνιστικές δραγνώσεις, διακίνηση παράνομου (κομμουνιστικοῦ) ἐντυπου ύλικοῦ. Οἱ 29 τῶν κατηγοριῶν 2 - 5 τελικά ἀπελευθερώθηκαν, ὅπως ἀναλύεται πιό κάτω.

Οι 'Εθραίοι στήν 'Αντίσταση

'Ενέργειες διασώσεως και βοηθείας

Tών περίοδο έκείνη λειτουργούσε στήν 'Αθήνα ή Κεντρική 'Επιτροπή Περιθάλψεως Απόρων Ισραηλιτών, πού συστάθηκε άμεσως μετά τη λήξη του πολέμου με τη συνδρομή της 'Αμερικανοεβραϊκής φιλανθρωπικής οργανώσεως American Joint Distribution Committee (γνωστής ως «Τζόιντ»), για την παροχή βοηθείας πρός τα θύματα του πολέμου και τους άναξιοπαθούντες "Ελληνες Έθραίοις. Στήν έπιθυμία νά βοηθηθούν διωκόμενοι όμόθρησκοι, ζητήθηκαν στοιχεία από τίς κατά τόπους Κοινότητες.

Τά στοιχεία πού συγκεντρώθηκαν (όνόματα και τόπος φυλακίσεως ή έξορίας διωκομένων), τέθηκαν υπόψη του τότε διευθυντού της «Τζόιντ» στήν 'Ελλάδα Ραββίνου Χάρολντ Γκολδφάρμπ, ό όποιος προθυμότατα δέχθηκε νά παράσχει πρός αύτούς κάθε είδους βοηθείας και συμπαραστάσεως.

'Αποστολή δεμάτων

Mέ την άποτελεσματική σσο και παράτολμη — γιά τό τότε πολιτικό κλίμα — συνεισφορά στελεχών της 'Επιτροπής Περιθάλψεως, οργανώθηκε η παραλαβή άπό την άποθήκη της «Τζόιντ» και ή ταχυδρόμηση δεμάτων πρός τους παραπάνω 29 διωκόμενους, πού έκρατούντο σε 15 περίπου φυλακές και δερονήσια. Σ' αύ-

τό τό έργο, πού συνεχίσθηκε μέχρι της άπελευθερώσεως τους, συμπαραστάθηκαν ποικιλοτρόπως πολλοί ύπαλληλοι των ταχυδρομείων.

Μετανάστευση στό 'Ισραήλ

Mέ τη θετική συμβολή και τή νομική συμπαράσταση σύμοθρησκου δικηγόρου έπετεύχθηκε, μετά από έπιμονες και δύσκολες διαδικασίες, ή άπελευθέρωση άριθμοι φυλακισμένων και έξορισμένων όμοθρησκων. Η πλειοψηφία, όμως, τών καταδικασμένων σέισθια δεσμά και οι θανατοποινίτες δέν ήσαν διατεθειμένοι νά ύπογραψουν «δηλώσεις μετάνοιας» και ώς έκ τούτου ήσαν ύποχρεωμένοι νά έκτισουν τίς ποινές τους.

Τή λύση στό πρόβλημα, τών «άμετανοήτων», έδωσε διαπρεπής όμόθρησκος νομικός. Οι ένδιαφερόμενοι όμοθρησκοι δέχθηκαν ν' άποβάλλουν τήν έλληνική υπηκοότητά τους, νά μεταναστεύσουν στό 'Ισραήλ και νά γίνουν πολίτες τού τότε νεοσύστατου έβραϊκού κράτους. Στήν οικονομική άντιμετώπιση τού προβλήματος βοήθησε άποτελεσματικά ή «Τζόιντ».

Μεταξύ τών άποκατασταθέντων τότε στό 'Ισραήλ, ήσαν οι: Σαλβατώρ Κοέν, Μεναχέμ Μπενσιών, «Ελεν Μπέζα και Σαλβατώρ Μινέρβο (πού πέθανε πρόσφατα).

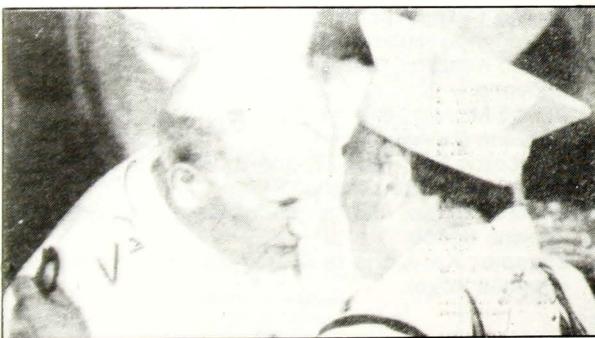
Αξίζει κάθε τιμή στή μνήμη όλων έκείνων πού συνέβαλαν γιά τήν έπιτευξη τού θεάρεστου αύτού έργου.

ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

'Επίσκεψη τού Πάπα σέ Συναγωγή

Hπρώτη στήν ιστορία έπισκεψη ένός Πάπα σέ Συναγωγή ξεκίνησε χώρα τήν Κυριακή 13 Απριλίου 1986, όταν ο Πάπας Ιωάννης Παύλος Β' έπισκεψθηκε τήν κεντρική Συναγωγή της Ρώμης, όπου τόν ύποδεχθηκε ό 'Αρχιραββίνος 'Ελιο Τόαφ.

Έθραίοι και Καθολικοί παραπρητές θεωρούν σημαντική τήν άποφαση τού Πάπα νά έπισκεψθει τήν πλησιέστερη πρό τη Βασιλική τού Αγ. Πέτρου Συναγωγή, πού άντηκε στήν άρχαιοτέρη Ισραηλιτική Κοινότητα τήν Δύσης και βρίσκεται

έντός τού άρχαιού γκέττο τής Ρώμης. Η έπισκεψη, τόνισαν, θά ήταν άδιανότητη πρίν άπό τήν Οικουμενική Σύνοδο τού Βατικανού και τήν πρό είκοσαετίας έκδοση τής διακηρύξεως «Nostra Aetate», πού άπεβαλε τήν κατηγορία τής Θεοκτονίας και κατεδίκασε τόν άντισμητισμό.

Η έπισκεψη προβλέπεται ότι θά άποτελέσει ένα καινούργιο σημαντικό βήμα στό διάλογο Καθολικής Εκκλησίας - Ιουδαϊσμού.

★ «Ο ούσεβής Χριστιανός πού θά δεῖ τόν Πάπα νά προσεύχεται σέ μιά Συναγωγή άπό κοινού με 'Έθραίοις, δέν θά πιστεύει πλέον ότι οι 'Έθραίοι είναι κατάρατοι τού Θεού», τόνισε ό 'Αρχιραββίνος 'Ελιο Τόαφ.

Τήν παραπάνω δήλωση έκανε κατά τή διάρκεια συνέντευξης Τύπου, σχολιάζοντας τήν άνακοίνωση τού Βατικανού γιά τήν έπισκεψη τού Πάπα στή Συναγωγή τής Ρώμης.

Έπαινόντας τή «θαρραλέα χειρονομία» τού Πάπα, ό 'Αρχιραββίνος είπε ότι «διακατέχεται άπο άναμικτα συναισθήματα ικανοποίησεως και συγκινήσεως, ένθυμούμενος ή τα τραγικά γεγονότα τού παρελθόντος». Καί πρόσθεσε: «Θά ύποδεχθούμε τόν Πάπα στή Συναγωγή μας και θά πιστοποιήσουμε τή θέλησή μας νά συνεργασθούμε μαζί του γιά τήν έπαναβεβαίωση τών κοινών ήθικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ήξιών πού θά πρέπει νά έπαναφέρουν τήν άνθρωπότητα στήν οόδο τής Ειρήνης».

Ο 'Αρχιραββίνος Τόαφ άναφέρθηκε έπίσης σέ κάποιες «παραφωνίες» πού πρόσφατα άκούσθηκαν σέ κηρύγματα τού Πάπα, προσθέτοντας ότι «αύτά τά θέματα διασαφηνίζονται μέσω συνομιλιών»...

Ο πρόδερος τής 'Εκτελεστικής 'Επιτροπής τού Διεθνούς Συμβουλίου 'Έθραίων και Χριστιανών σέρ Σίγκροντ Στέρνημπεργκ χαιρέτισε κι αύτός ένθερμα τήν άνακοίνωση τής έπισκεψης τού Πάπα στή Συναγωγή τής Ρώμης.

(«Τζόιντ Κρόνικαλ», 21.3.1986)

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στό τεύχος 83 - 84 ('Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1986) τών «Χρονικών», στή σελίδα 5 καί 6, άναφέρθηκε: ό Μητροπολίτης Δημητριάδος Χριστόδουλος, ένων πρόκειται περί τού άσιμηνήσου Μητροπολίτη Δημητριάδος Ιωακείμ, όπως και τό κείμενο άναφέρει.

Tá vέa βιβλία

Μίριαμ Νόβιτς: Τό πέρασμα τών βαρβάρων

★ "Οταν ό κ. Δημ. Νικολαΐδης, Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Φιλίας «Ελλάς - Ισραήλ» Αθηνῶν μοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπαινετή, ἐπίκαιρη καὶ σκόπιμη ἀπόφαση τοῦ Δ. Συμβουλίου του γιά τὴ μετάφραση στὰ Ἑλληνικά τοῦ ἔργου τῆς κας Μίριαμ Νόβιτς, αἰσθάνθηκα τή συγκλονιστική ἰκανοποίηση ἐνός χρέους πού περίμενε τήν ἰκανοποίηση του.

'Η τιμητική ἀνάθεση σέ μένα τῆς εὐθύνης γιά τή μεταγλώττιση ἐνός κλασικοῦ πιά κειμένου, ἐνός «ντοκουμέντου», ἥ πιο σωστά μιᾶς ζωντανῆς, παλλόμενης καὶ τραγικῆς μαρτυρίας τῆς ἀνήκουστης γενοκτονίας, μοῦ χάρισε τήν πολύτιμη εύκαιρία ν' ἀνταποκριθῶ στό ἱερό τοῦτο χρέος.

* * *

Τά τρία προλογικά κείμενα πού προτάσσονται σέ τούτη τήν πρώτη νεοελληνική ἔκδοση — τοῦ Δημ. Νικολαΐδη, τῆς ἴδιας τῆς συγγραφέως καὶ τοῦ Λεών Πολιάκωφ — σκιαγραφούν ἔντονα τόσο τὸν χαρακτήρα τοῦ ἔργου τῆς σάν «ἀπόστολον τῆς ἀνάμνησης», μέσα ἀπό τὰ κείμενά της ὅσο — κυρίως — ἀπό τό Λοχαμέι - Χαγκεταώθ — μαζί μέ τήν ἀκαταπόνητη δραστηριότητά της γιά τή συγκέντρωση, ταξινόμηση, ἀξιολόγηση καὶ συστηματική προβολή σ' ὅλο τόν πολιτισμένο κόσμο τῶν στοιχείων πού συνθέτουν τή σχεδόν ἀπαράδεκτη εἰκόνα μιᾶς περιόδου πού δέν φαίνεται νά ἔχει τό ὄμοιό της στήν παγκόσμια ἴστορία.

'Εδῶ καὶ σαράντα χρόνια ἡ κ. Μίριαμ Νόβιτς, κατέστη-

★ **Γ.Θ. Βαφοπούλου: Τό τέλος** (Θεσσαλονίκη: 'Ιανός).
"Οπως σημειώνεται προλογικά, αὐτή εἶναι ἡ στερνή ποιητική συλλογή τοῦ πολυσελίδου, πλούσιου καὶ πολυτιμημένου ἔργου τοῦ Γ.Θ. Βαφόπουλου. «Τό τέλος», ἀναφέρεται ὅτι «ὅριοθετεῖ καὶ τό τέρμα μιᾶς ἐξηνταεξάχρονης πορείας, στήν ὁποίᾳ εἶναι συνεχῶς παρούσα μιά κρίση αὐτογνωσίας». Στή συλλογή αὐτή περιλαμβάνεται καὶ τό ἀριστουργηματικό ποίημα «Αουσβίτς - Ελεγείο σέ μιά ξανθή κοτσίδα», ἐμπνευσμένο καὶ ἀφιερωμένο στίς μικρές Ραχήλ ὅλου τοῦ κόσμου.

★ **Χανώφ Μπαρτάβ: Ντάντο - ἔτσι νικήσαμε στόν πόλεμο τοῦ Γιόμ Κιππούρ** ('Έκδόσεις Π. Καλότυχος, Καλύμνου 29, 11251 Αθήνα).

Στό πρώτο μέρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ περιγράφεται ἡ ἴστορία τοῦ Νταβίντ 'Ελαζάρ, ἐνός 'Εβραίου ἀπό τή Γιουγκοσλαβία, πού ἀφοῦ ἔφηβος μετανάστευσε στήν Παλαιστίνη, ἐνώματωθηκε καὶ ἀφομοιώθηκε στήν κοινωνία τοῦ νεοϊδρύθεντος κράτους τοῦ Ισραήλ, τελικά ἀνάλωσε τή ζωή του στίς 'Αμυντικές 'Ισραηλινές Δυνάμεις γιά νά γίνει ὁ 9ος ἀρχηγός τοῦ 'Επιτελείου καὶ νά τίς ὀδηγήσει, σέ ἡλικία 48 ἑτῶν, στή νίκη τοῦ πολέμου τοῦ Γιόμ Κιππούρ.

Στίς σελίδες αὐτές, ὁ ἀναγνώστης θά βρεῖ ὅλα σχεδόν τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τή νεότερη πολιτικοστρατιωτική ἴστορία τοῦ Ισραήλ καὶ τήν κοινωνική του ἐξελιξη ἀπό τό τέλος τοῦ μεσοπολέμου ἔως τίς ἡμέρες μας.

Στό δεύτερο μέρος περιγράφεται ἀπλά, μέρα μέ τή μέ-

σε ἄξονα τῆς ζωῆς της — ἐν ὀνόματι τῶν 6.000.000 ὁμοθρήσκων της — πού χάθηκαν στά κρεματόρια τοῦ "Αουσβίτς, τοῦ Μπιρκενάου, τοῦ Τερεζιενστάτ, τῆς Τρεμπλίνκα, τοῦ Νταχάου καὶ τόσων ἄλλων — ν' ἀναγείρει στή μνήμη τους τό ἄφθαρτο μνημεῖο ἐνός γενοκτονικοῦ ὀλοκαυτώματος, ἀλλά, ταυτόχρονα, νά διατηρήσει καὶ νά ὑπογραμμίσει, μέσα ἀπό ἀπόλυτα ἡλεγμένα ἴστορικά γεγονότα, τό μέγεθος ἐνός ἡθικοῦ Επεισοδίου πού σάρωσε — γιά χρόνια — τή γηραιά ηπειρ.

Κι ἀκόμη, νά προβάλει τό ἐπιτακτικό αἴτημα κάθε ἀνθρώπινης συνείδησης πού θά μποροῦσε νά συνοψισθεῖ στή λακωνική καὶ ὅμως τόσο ἀπελπιστικά κραυγαλέα διαμαρτυρία: «Ποτέ πια!».

* * *

Τόσο τό τραγικά ἐπιβλητικό μουσεῖο τοῦ 'Ολοκαυτώματος, τό «Λοχαμέι - Χαγκεταώθ» (τό Γκέττο τῶν 'Αγωνιστῶν), πού ψύωσε γιά νά διαιωνισθεῖ ἡ μνήμη τῶν θυμάτων καὶ ἡ μνήμη ἐνός ἐγκλήματος, ὅσο καὶ ὁ ἀποστολικός της ρόλος γιά νά φανερώσει τήν ἀλήθεια ἀνάμεσα στή ἔθνη, φέρνουν στό νοῦ τό διαφωτιστικό ἔργο τοῦ 'Αποστόλου τῶν 'Εθνῶν Παύλου, ὅταν διακηρύζει: «Τόν ἀγώνα τόν καλόν ἡγωνισάμην, τήν πίστιν τέτηρηκα...».

'Η κα Μίριαμ Νόβιτς, διαπρύσιος κήρυκας, βροντοφωνεῖ τήν Ειρήνη, τήν 'Αδελφοσύνη, τήν 'Αγάπη, ἐν ὀνόματι ἔκείνων πού θά θυσία τους θά ύπογραμμίσει ἀνά τούς αἰώνες τό φρικαλέο πρόσωπο τοῦ τυφλοῦ φυλετικοῦ μίσους μέ ὅλες τίς πολλαπλά καταστρεπτικές συνέπειές του.

Γιώργος Ζωγραφάκης

ρα, ὥρα μέ τήν ὥρα, ἡ ἐποποιία τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων τοῦ 'Ισραήλ, πού ἀφοῦ αἰφνιδιάστηκαν τήν ἡμέρα τοῦ Γιόμ Κιππούρ (τό πῶς περιγράφεται) ἀνέτρεψαν τήν πού κρίσιμη κατάσταση πού ἀντιμετώπισαν ποτέ καὶ ἔφθασαν μετά ἀπό 20 μέρες σέ ἓνα νικηφόρο τέλος τοῦ πολέμου, χάρις στό ὅποιο κατακυρώθηκε στή διεθνή συνείδηση σάν ἀμετάκλητο ιστορικό γεγονός ἥ ἐπανεμφάνιση τοῦ κράτους τοῦ 'Ισραήλ ἐπειτα ἀπό τή διασπορά τοῦ γένους τῶν 'Εβραίων ἐπί δεκάδες αἰώνων καὶ τό ὄλοκαύτωμα τῆς 'Ιουδαϊκῆς ἐθνότητος στή διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

ΧΡΟΝΙΚΑ זברונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Ύπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:

Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. 'Ιωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

עַץ חַיִם רַיִם

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)